

Editorial

Sociální demokracie není jen politická strana. Je to pohled na svět. Vydatná porce textů v přítomném vydání Pražských dialogů chce tento pohled na svět obohatit o nové podněty. A na vybraných tématech trochu zpřesnit.

Zásluhou pražského zastoupení Nadace Friedricha Eberta redakce může vybírat texty z časopisu *Neue Gesellschaft/Frankfurter Hefte*. Naše stálá témata, ke kterým patří Evropa nebo Rusko, rozšiřuje tematický blok věnovaný životu ve městech. Překlady k tématu měst jsme tentokrát doplnili o rozhovor se členem našeho stranického odborného zázemí.

Texty o emocích v politice mohou být základem k debatě o současném střetu sociální demokracie s populismem.

Práce a společnost v digitální éře je pro nás tematickým okruhem, ke kterému se budeme vracet, protože česká debata na toto téma vykazuje jisté zpoždění oproti podobně vyspělým společnostem a ekonomikám v našem evropském okolí.

Dva historické texty mohou mimo jiné dnešní malověrně ujistit, že zápas za základní hodnoty sociální demokracie trvá už hodně dlouho, a jen se proměňuje. Těžký a plný nečekaných výzev byl vždy.

Pražské dialogy nechtějí vstupovat do každodenní politiky. Text o ideálním stranickém sekretariátu se v tomto vydání maximálně přibližuje stranickému dění a neopouští přitom terén uvažování „jaké jsou možnosti?“ či „jak by to být mělo?“.

Programová a hodnotová debata v sociální demokracii je jedním z prvků, proč strana časem zvítězí v soutěži s populistickými a manažerskými projekty. Pevně doufáme, že se nám tímto vydáním Pražských dialogů toto „časem“ podaří o pár politických vteřin zkrátit.

Přejeme podnětné čtení!

Redakce

Svrchované interpretace v podání české sociální demokracie.

Jan Šícha

Po prohraných krajských volbách se v naší sociální demokracii na členských schůzích, na stranických konferencích opakovaně mluvilo o tom, že strana má dobrý program, ale neumí na jeho základě vytvářet srozumitelný příběh, který by se dostal až k voličkám a voličům. Sociální demokracie je v situaci, kdy vláda pod jejím vedením pomohla mnoha lidem. Ti ji ale nepřijdou zvolit.

„Z vděčnosti se k volbám nechodí“, zněla jedna z částých vět. Systémové strany těžko „zvedají lidi z gauče“. Úspěch lidovců u krajských a hlavně senátních voleb ukázal, jak cenné je pro politickou stranu mít pevné voličské jádro. Lidovci názorně předvedli, že hlouček lidí před kostelem dokáže seskládat většinu, když další hloučky zůstanou doma.

Jako svou hlavní politickou konkurenci sociální demokracie samozřejmě vnímá antipolitické hnutí ANO. Je to logické z hlediska volební aritmetiky. Hnutí ANO až ve vládě samo sebe objevilo jako pravicovou stranu. Ne, že by to nebylo jasné už od počátku, však analytici sociální demokracie od posledních voleb označovali vládní složení jako velkou koalici. Něco jiného ale je někam patřit, mimo jiné vzhledem k profilu předsedy-majitele hnutí ANO, a něco jiného je zkušenost z vlády, do které sociální demokracie prosadila hodně ze svého programu. Hnutí ANO napříště dá přednost pravicové koalici. Sedadlo vedle sociální demokracie je v třídě economy, kdežto ANO by rádo business class. Nová situace nevznikne až volbami za tři čtvrtě roku, vzniká právě teď. Třeštění kolem návštěvy dalajlámy a strýce lidoveckého ministra lze považovat za pravicové námluvy. Sociálně demokratická reakce na cizí námluvy by neměla být žárlivá. Máme šanci prožít tři čtvrtě roku daleko jasnějšího a důraznějšího prosazování své interpretace dění ve společnosti a ve světě. Jen tak můžeme uspět ve volbách.

Antipolitická politika tu už bude vždycky. Je jen symbolické, že se jmény Bárta a Babiš jsme teprve u písmena B. Skoro celá abeceda leží teprve před námi. Sociální demokracie se ale má vymezovat vůči politickým konkurentům vpravo i vlevo. Pokud ovšem nechce být jen uhranuta Andrejem Babišem, který dokáže vyskočit na naše koně, jakmile zjistí, že dobře běží, a zahrát to tak, že si tribuny ani nevšimnou, kdo tam seděl předtím, natož aby zaregistrovaly, že kůň pochází z naší stáje.

Polemizujme s lidovci o rodinné politice, s ODS o Evropě, s TOP 09 o elitářství, s komunisty o tom, jak se strana pokroku může měnit ve stranu klidu téměř maloburžoazního. Se všemi napravo se můžeme přít o přerozdělování. Téma sociálního a dostupného bydlení patří ke klíčovému, chceme-li, aby u nás lidé nebyli rukojmí svých hypoték. Rukojmí hypoték nejen živí developery a banky, ale tvoří i politicky lépe ovladatelnou masu, která je zkrácena ve svém politickém a občanském rozhodování. Je-li hypotéka hlavním tématem vašeho života, hůře považujete emancipační nabídky sociální demokracie za své mobilizační téma. Zajímavé by bylo zjistit, v jakém procentu chodí k volbám a koho volí lidé, kteří mají na krku exekuci.

Stín budoucnosti cítí společnosti po celém světě. Jen sociální demokracie u nás zvedá téma budoucnosti práce v digitální éře. Jen sociální demokracie si připouští v rodinné politice fakt, že každé druhé dítě žije v jiné než tradiční rodině. Chce umožnit, aby ženy mohly za co nejlepších podmínek jít zpět do práce.

Jsmo silní ve svém programu a málo viditelní v symbolické řeči. Politický drb má u nás větší mediální resonanci než politický čin. Svrchované interpretace našich témat si nikdo přímo neobjednává, jsou ale klíčové pro vnitřní soudržnost strany a hlavně pro odlišení sociální demokracie od zbytku českého politického spektra.

Zadlužená strana složená z nesusoudných proudů a zájmů musí otevřít další místa střetu s politickými protivníky. Jen tak dosáhneme nejdříve mobilizaci dovnitř sociální demokracie zároveň s mobilizací ve veřejném prostoru. Máme pevnou půdu pod nohama ve svém politickém programu. Teď by nás mělo bavit se o program přít. Chceme vyhrát volby, protože jsme nejlepší. Ať volby za

tři čtvrtě roku dopadnou jakkoli, všichni s námi jako s politickou silou musí počítat. Ač vládneme, v mnoha ohledech jsme už nyní v opozici. Být v opozici je motivující. Můžete si jen polepšit. Tak si to společně uijíme, je nás hodně a na tom základním se shodneme i napříč většinou vnitrostranických frakcí.

Thomas Brussig

Thomas Brussig, který je hvězdou německé literatury a u nás je znám i díky svým zfilmovaným knihám, navštívil Prahu. Pro Pražské dialogy jsme se ho zeptali, co si myslí o sociální demokracii:

Myslím si, že sociální demokracie zmeškala příležitost politicky získat většinu, která existovala nalevo od křesťanských demokratů a liberálů. Sociální demokracie se pravděpodobně bála posunout doleva, aby nevznikl dojem, že se přiblížila Levičové straně (Linkspartei, složená z části z postkomunistů na východě a z radikální levice na západě Německa pozn. red.).

Domnívám se, že příležitost sociální demokracie spočívá v tom, že dá program levé části spektra tak, aby bylo možné takto vládnout. Jinak sociální demokracie zůstane nečitelná a zranitelná. Lidé se budou nadále ptát, na co je potřeba sociální demokracie, když je pouze levým korektivem vládnoucích konzervativců. Namísto toho, aby byla největší stranou v levičovém táboře.

Přál bych i levičové odpovědi a levičové alternativy na různé současné otázky. Nechápu, proč se v Německu nebavíme o dani z majetku. Je u nás tolik bohatství a tolik chudoby, že by daň z majetku byla přípustná. Postrádám hlas levice v debatě, za co musí nést i Německo odpovědnost ve světových válečných konfliktech, a kde se už angažovat nemá. Levice nemá přejímat intervenční rétoriku. Roli Německa ve světě vidím spíše ve zřizování škol a univerzit. Nemusíme posílat vojáky, většinou. Prostě je pro mě sociální demokracie moc rozplzlá na to, jak je to důležitá a seriózní strana.

Ideální sekretariát

Patrik Eichler

Historici vyprávějí jako anekdotu svá zjištění o vzniku politických stran v běhu sametové revoluce a těsně po ní. Sociální demokraté vzpomí-

nají, že v různých bytech, kde začínali, a potom i v navraceném Lidovém domě, rozlepovali obálky od lidí z regionů a dávali je dohromady. – Jé, tady chce někdo zakládat stranu ve Valašském Meziříčí... – Jé, tedy je také jeden takový, napíšeme jim navzájem jejich adresy, ať se spojí a pracují spolu.

Dopisy přicházející ve stejné době do centrály Občanského fóra rozlepují historici v archívech až dnes. OF přes zaplněná náměstí přelomu let 1989 a 1990 zmizelo v nenávratnu, Československá sociální demokracie a posléze ČSSD se postupně vypracovala a opakovaně se stala vládní stranou.

Jistě za to mohla její schopnost vybudovat řídicí strukturu a nezašantročit navracený a nově získaný majetek. A jistě za to mohla otevřenost k přijímání členů a členek v době, kdy obnovování činnosti probíhalo i cestou novinových inzerátů.

Propojuje a neztrácí

Pokud se šéfredaktor Pražských dialogů ptá, jak má vypadat ideální stranický sekretariát, pak jedna z odpovědí zní: Stranický sekretariát lidí propojuje a neztrácí. Odpověďet je ale potřeba i na otázku, jak takové propojování má vypadat ve chvíli, kdy vám téměř nikdo žádné dopisy nepíše a kdy na stranickém sekretariátu, jak je rok dlouhý, potkáte nejvýše členy a členky své vlastní strany při jednání různých stranických grémií.

Prvním úkolem je zde vytvořit důvody, proč by lidé na stranické sekretariáty měli chodit. Variací jedné základní cesty je několik – strana a její kancelář, sekretariát, je místo, které může někdo využívat anebo místo, kde něco dostává.

Není důvod, aby zasedací místnosti strany nevyužívaly v daných termínech neziskové organizace, které jsou straně blízké – zdaleka přitom nejde jen o Mladé sociální demokraty a Idealisty, Sociálně demokratické ženy a Oranžový klub, Masarykovu demokratickou akademii nebo Klub seniorů.

Stranický sekretariát živé pokrokové strany musí být otevřen studentským spolkům, sdružením věnujícím se národopisu i ekologii, může jistě sloužit i mimoškolnímu vzdělávání nebo, v některých místech, jako místo vánočních besídek dětských i kulturních organizací – kde je sál, tam je třeba mít v sále živo alespoň pět dní v týdnu.

Aby nedocházelo ke sporům mezi jednotlivými organizacemi, vytvoří se rozvrh, kde budou jednotlivým organizacím určené přesné časy pro využívání prostor. Že by neměl kde zasedat krajský výkonný výbor, nehrozí, protože strana má ve využívání vlastních prostor přednost.

Jak se zvýší povědomí o straně, když dvacet nebo sto padesát lidí týdně projde prostory se stranickými vývěskami, aktuálními informacemi o politice nebo profily kandidátů a kandidátek do nejbližších voleb, není třeba popisovat.

Druhý rozměr věci dávají aktivity, které strana připravuje sama nebo ve spolupráci se sobě blízkými organizacemi – může jít o kurs angličtiny, který jménem strany vede středoškolský učitel – straník, může jít o filatelistický klub vedený členkou Klubu seniorů. I to jsou cesty, jak do prostor krajského nebo okresního výboru nalákat nové lidi a jak ukázat, že strana je živá struktura plná lidí schopných věnovat se ve volném čase svému okolí.

Další možnost pak může využít především stranická centrála – pražský Lidový dům. Firmy si už zvykly darovat při různých příležitostech čas svých zaměstnanců. Často jde o manažery a manažerky, kteří a které jdou hrabat listí kolem školky ve stejné ulici, ale často už jde také o nabídku profesionálních služeb, kterými stranický sekretariát beztak disponuje – služby právníků a právníček, PR a tiskového oddělení, odborného zázemí, pokud jde třeba o zpracování sociologických průzkumů.

Pokud strana zaměstnanec/zaměstnankyně v dané oblasti má, měla by zvážit, zda jednou za čas nenabídnout jejich kvalifikaci vlastním satelitním organizacím a širokému spektru spolků, které v politice usilují o lidskou emancipaci, společenskou spravedlnost a posilování solidarity a obecné vazeb mezi lidmi.

Co zvládají firmy, jistě brzy zvládne i strana, která chce stát řídit jako firmu. Není důvod, aby totéž nezvládla sociální demokracie. Bezpochyby je to cesta, jak ze značky ČSSD (PES, S&D) udělat značku reprezentující ochranu sociálních práv a zájem o chudé stejně výrazně jako ČMKOS spojujeme s právy zaměstnanců, Greenpeace s ochranou přírody a ČEDOK volně zaměňujeme s libovolnou cestovní kanceláří.

Pokud se nejen ve straně často říká, že značka ČSSD je z nejrůznějších důvodů poškozená, je třeba si říci, s čím ji chceme spojovat, a pracovat tak, aby si ji s tím nejširší veřejnost spojovala, i když stranu samotnou třeba nikdy nebude volit.

Dovnitř a ven

Propojení dnes ovšem nemůže nastat v budově stranického sekretariátu prostě proto, že tam žádný člověk z ulice nemá důvod přijít a ještě dlouho poté, co se sekretariáty stanou živými centry sociálně demokratického života, budeme širokou veřejnost obtížně přesvědčovat, že za námi má chodit na naši vlastní půdu.

Cestou samozřejmě je vycházet za veřejností ze sekretariátů ven. O schůzi místní organizace se jistě ví, že je potřeba pořizovat z jejího jednání zápis. Jistě ale není nikde předepsáno ani to, v kolik hodin by se měla konat, ani to, že by se nemohla konat v parku u řeky, kam ostatně – na rozdíl od sekretariátu – chodí třeba rodiče s dětmi nebo senioři na procházku nebo studenti učit se někde na lavičce.

Schůze místní organizace se tak může a má konat nejen tam, kam mohou přijít naši členové a členky, ale zejména tam, kam chodí naši budoucí členové a naše budoucí členky, tedy lidé, které chceme ke spolupráci se stranou získat, nebo ti, u kterých zvláště stojíme o to, aby do strany vstoupili. Pokud stojíme o mladou lékařku, jistě lze schůzi svolat do restaurace vedle nemocnice. Pokud oslovujeme mladé rodiče, jistě není od věci mít s sebou při ruce krabici hraček.

Pokud pak jde o samotné přijímání členů, mělo by jít o proces relativně krátký – pokud dnes přes internet kupujeme jízdenky na vlak nebo objednáme nábytek, není důvod, aby kterýkoli zájemce o členství nemohl na webu strany vyplnit přihlášku a rovnou zaplatit i členský příspěvek.

A aby místní organizace, pokud se domnívá, že někdo členem být nemá nebo si myslí, že čelí velrybářskému útoku, ho mohla člena do tří měsíců aktivně odmítnout. A teprve kdyby to neudělala, stával/a by se dotyčný/á členem/členkou se všemi právy.

Členská základna ČSSD se nerozšiřuje, ale pokud jde o jednotlivé konkrétní osoby, se relativně hodně mění, a tak každý krok ke snazšímu vstupu do strany je krok správným směrem.

K vítězství ve volbách

Ideální sekretariát je ten, který mě zve a láká k návštěvě a ten, který mi něco nabízí. Jistě, ani to, že budu mít v budově krajského nebo okresního výboru sto lidí týdně a že se o mě – ideálně – bude v obci hodně a v dobrém hovořit a že budu přijímat ročně deset nebo dvacet nových lidí, neznamená, že vyhrají volby. Rozdíl mezi stranou a spolkařením samozřejmě existuje – zejména pokud jde o vůli k moci a schopnost formulovat politický program.

Souhlasím s tím, co v článku *If political parties were startups...* (Policy Network, 27. srpna 2015) píše odborník na politické kampaně Guillaume Liegey, a zmíněným článkem se také na některých místech volně inspiroji. A sice, že cílem sociální demokracie je zvýšit přerozdělování. Naznačil to i premiér Sobotka v rozhovoru pro Právo (12. listopadu 2016), když řekl: „Výsledky růstu nejsou

spravedlivě rozděleny mezi všechny, někteří jej na své životní úrovni necítí. Je tu spousta lidí nespojených, odstrčených.“

Je úkolem zejména pro stranickou centrálu formulovat tipy, jak v mezivolebním období vést kampaň, která mezi lidmi posílí povědomí o existujících nerovnostech a která implicitně bude zvyšovat podporu veřejnosti právě pro opatření podporující vyšší míru přerozdělování ve všech oblastech.

Témat, na kterých lze nerovně postavení lidí ukazovat, je řada – od nedodržování osmihodinové pracovní doby v supermarketech i IT firmách, přes nízké mzdy a tolik potřebný tlak na jejich zvyšování včetně razantního zvyšování minimální mzdy po nerovnost v přístupu ke kultuře, když si připomeneme ceny vstupenek do divadel nebo muzeí a přidáme, že po večerním představení už mi na vesnici nemusí z krajského města jet autobus.

Sebelépe připravenou kampaň ovšem musí někdo realizovat a je devizou sociálně demokratické strany, že má v každém okrese alespoň minimální členskou základnu, kterou lze v kampani využít. Co je úkolem stranického sekretariátu, v našem případě zjevně na centrální, příp. krajské úrovni, je kromě letáček, lízátek a dalších propagačních předmětů zajistit členům a členkám systematickou a opakovanou osvětu, pokud jde o způsoby vedení volební kampaně – od míst, kde je třeba agitovat v kterou hodinu po doporučení cílových skupin, které oslovovat nejspíše – nebo harmonogram politické kampaně a základní legislativu, třeba pokud jde o zřizování petičních stánků nebo zábor veřejného prostranství.

Na centrální úrovni je třeba v tomto ohledu mít zajištěnou strukturu pro vzdělávání, přičemž v době rozhodujících sněmovních voleb je na místě soustředit se v první řadě na vzdělávání v metodě vedení kampaně a informací o aktuálních politických otázkách a témata obecně programová odložit na období po sněmovních volbách, pokud jsou obecně považována za přinejmenším střednědobě významný mezník polistopadového politického vývoje v České republice.

Stranický sekretariát má tedy obecně být místo otevřené, lákající a nabízející pomoc, až už jsem členem a členkou nebo příznivcem a příznivkyní strany, anebo jen náhodným kolemjdoucím a náhodnou kolemjdoucí, kterého/kterou zaujala pozvánka na turnaj v pexesu.

Pokud jsem člen/ka strany, má se mi od stranické struktury symbolizované sekretariátem dostat metodické podpory k vedení volební kampaně, a to jak pokud jde o metodu, tak základní argu-

menty. Administrativa se neztrácí, administrativa se rozumí sama sebou. Stejně jako se rozumí samo sebou dobře obsazené tiskové a PR oddělení s přístupem k potřebným analýzám a databázím.

Patrik Eichler (1984) je tajemníkem Masarykovy demokratické akademie.

Právní jistota a předvídatelnost v rozhodování úřadů!

Několik otázek architektovi Janu Auerbachovi k novému metropolitnímu plánu Prahy.

Pane architekt, Subkomise pro územní management Ústřední komise ČSSD pro místní rozvoj pod vaším vedením vydala kritické vyjádření k pražskému metropolitnímu plánu. Co se vám na něm nelíbí?

V našem stanovisku jsme Metropolitnímu plánu vytýkali řadu věcí, například to, že je v mnoha ohledech v rozporu s legislativním rámcem, například se stavebním zákonem, zásadami územního rozvoje atd..

Metropolitní plán je v řadě případů nejednoznačný až vágní. Například nadužívá symbolů a značek místo vymezení ploch a neumožňuje tak jednoznačný výklad, což mimo jiné zamezuje garanci jejich využití pro občanské vybavení.

Negativně jsme se vyjádřili i k rezignaci na smysluplnou regulaci, kterou zejména v rozvojových částech města považujeme za podkopání cesty k sociálně a environmentálně udržitelnému rozvoji, který v posledních desetiletích nabírá čím dál více na významu.

Základní koncepce rozvoje území, ani jednotlivé dílčí koncepce nejsou jasně formulovány, a tudíž neposkytují pro rozhodování o území dostatečnou oporu. Územní plán bývá často předmětem soudního přezkumu a je třeba, aby účastníci řízení mluvili jedním jazykem a veřejná správa tak měla v ÚP pevnou oporu při územních a majetkových sporech. Stávající návrh, jak se domníváme, však takovou oporu nemůže poskytnout.

Takže měřítkem kvality plánu je nakonec úřednice nebo úředník rozhodující o tom, co se smí postavit?

Je celá řada hledisek, podle kterých můžeme územní plán hodnotit. Jedním z nich je jeho přehlednost, srozumitelnost a jednoznačnost, tedy zda neexistuje řada alternativních výkladů.

Pokud chceme, aby bylo rozhodování úřadů o území předvídatelné, musí územní plán splňovat tato kritéria. To samé, pokud má úředník na stavebním úřadě hájit veřejný zájem – jinak mu územní plán při rozhodování nebude dostatečnou oporou.

Právní jistota a předvídatelnost v rozhodování správních úřadů je jedním z předpokladů demokratické společnosti. Domnívám se, že současná podoba metropolitního plánu bohužel k právní jistotě nepřispívá v dostatečné míře.

Ve vašem dokumentu se píše: „Domníváme se, že je třeba vymezit plochy, jejichž využití je podmíněno zpracováním regulačního plánu nebo územní studie, prakticky všechna významná rozvojová území. Územní plán je významný nástroj k uskutečňování představy společnosti o městě a životním prostředí a jako takový má nezastupitelnou roli v demokratické společnosti.“ Co je podle vás „smysluplná regulace?“

To je spíše otázka politická. Záleží na tom, zda má společnost jako celek nějaké zájmy, které je třeba uplatňovat. Pokud takové zájmy existují, tak pak musíme nastavit pravidla, která povedou k tomu, že budeme schopni tyto zájmy prosazovat. Smysluplná regulace v územním plánování je taková, která nám umožňuje korigovat využití území takovým způsobem, aby bylo v souladu s tímto veřejným zájmem.

Já se třeba domnívám, že takovým zájmem je například sociálně a environmentálně vyvážený a udržitelný rozvoj. Územní plán je významný nástroj k uskutečňování představy společnosti o městě a životním prostředí a jako takový má nezastupitelnou roli v demokratické společnosti.

Na metropolitním plánu dlouho pracoval tým odborníků. Co se jim povedlo?

Zejména bych vyzdvihl analytický přínos v oblasti topografie Prahy. Ale určitě je to celá řada dalších věcí.

Jak zásadně se podle vás má Metropolitní plán, který se za První republiky jmenoval Státní regulační plán, přepracovat?

Bude nutné Metropolitní plán sladit s legislativním rámcem. Bez toho jej není možné schválit a uvést v platnost. Dále by Praha měla ve svém zájmu trvat minimálně na tom, že budou jednoznačně definovány plochy pro občanské vybavení a technickou a dopravní infrastrukturu. Rozvojové části města je třeba vymezit jako plochy, jejichž využití je

podmíněno zpracováním regulačního plánu nebo územní studie. To jsou prakticky všechna významná rozvojová území. To je to minimum.

Na závěr bych si ještě neodpustil soukromou glosu. V demokratické společnosti považují za principiálně chybné uvažování, že odborníci jsou bezvýhradně nadřazeni ostatnímu obyvatelstvu, které se nemá do jejich odborných výstupů co vměšovat. Toto uvažování je možné v automobilce, ale ne v oblasti urbanismu a územního plánování, které mají široký celospolečenský dosah. Z minulosti známe celou řadu případů, kdy se názor odborníků později ukázal jako mylný, doplatila na to však celá společnost. Územní plán je dokument, který ovlivňuje životy nás všech. Na dokumentu takového charakteru musí být v demokratické společnosti celospolečenská shoda. Bohužel jsem však z postupu dosavadních zpracovatelů metropolitního plánu nenabyl dojmu, že by měli zájem o skutečné zapojení veřejnosti, což v případě takto převratně zpracovaného dokumentu považují za fatální.

Jan Auerbach je architekt, předseda Subkomise pro územní management Odborné komise ČSSD pro místní rozvoj, vedoucí Pracovního týmu pro životní prostředí a urbanismus, Idealisté.cz

DOKUMENT

Dne 20. 5. 2016 dorazila velká skupina českých sociálních demokratů vedená předsedou strany Bohuslavem Sobotkou na hlavní nádraží v Berlíně. Pěšky, s vlajkami, se šlo k nedaleké věznici Moabit, kde za války zemřel někdejší předseda sociální demokracie Antonín Hampl. V budově je pořád věznice. Nyní je na jejím plotě umístěna pamětní deska s textem v češtině a němčině. Následovalo jednání v centrále Nadace Friedricha Eberta a malá konference o historických tématech a současných výzvách. Pražské dialogy přinášejí zkrácenou verzi posudku, na jehož základě byla pamětní deska instalována.

Z odborného posudku prof. Johannese Tuchela, ředitele Památníku německého odboje
Berlín, 18. 5. 2015

K pronásledování, vazbě a smrti Antonína Hampla

Antonín Hampl se narodil 12. dubna 1874 v Jaro-
měři. Pracoval jako zámečnický, než se v roce 1907

a 1908 stal v hlavním pracovním poměru tajemníkem odborů pro Hradec Králové a okolí. V letech 1909–1926 byl pak Antonín Hampl generálním tajemníkem Svazu pracovníků v kovoprůmyslu, od roku 1926 do února 1941 předsedou tohoto Svazu. Vedle této odborářské činnosti byl Hampl do roku 1935 ředitelem a předsedou různých státních pojišťovacích ústavů. V roce 1899 vstoupil Antonín Hampl do sociálnědemokratické strany, členem jejího předsednictva se stal roku 1918 a předsedou roku 1924. V letech 1918–1938 byl členem československého Národního shromáždění, v letech 1919–1920 ministrem veřejných prací. Hampl konsolidoval stranu, poté co se v roce 1919 odštěpilo komunisticky orientované křídlo. Po právu jej lze označit za jednoho z nejlivnějších a nejvýznamnějších politiků Československa let 1919–1939. Jeho zvláštní pozornost patřila hospodářské a sociální politice. Pod Hamplovým vedením dosáhli sociální demokraté ve volbách roku 1928 velkého úspěchu, který sociálnědemokratickou stranu znovu přivedl do vlády.

V září 1939 byl Hampl poprvé zatčen, po krátké době byl ale z vazby propuštěn. Hampl se podle vlastní výpovědi před gestapem údajně „stáhl z politického života“. Přesto se ještě v červnu 1940 účastnil jednání o vytvoření nové vlády a představoval důležitýho prostředníka mezi vládou a odbojářskými kruhy. Hampl skutečně usiloval ve spolupráci s mnoha dalšími sociálnědemokratickými funkcionáři nejen o udržení organizační soudržnosti a společně s nimi o reflexi o dalším politickém vývoji, ale i o přípravu konkrétních odbojových akcí proti německé okupační politice. Základem toho mělo být šíření zpráv o okupačním panství a válce. Pasivní odboj měl při vhodné příležitosti přejít do otevřeného boje.

Pražská pobočka gestapa sledovala bývalé sociálnědemokratické funkcionáře. Spatřovala v nich nebezpečí pro stabilitu německé nadvlády. Při velké akci bylo 6. května 1941 zadrženo 68 členů strany, 10 po krátké době opět propuštěno, 40 předvedeno před pražský Státní soud, dalších 17 – mezi nimi Antonín Hampl – bylo předvedeno před vyšetřovacího soudce „lidového soudu“ (Volksgerichtshof).

Antonín Hampl, uvězněný v pražské věznici na Pankráci, byl před vyšetřujícího soudce „lidového soudu“ poprvé předveden 16. června 1941. Tímto soudcem byl zemský soudní rada Hans-Joachim Rehse. Při prvním výslechu popřel Hampl všechna proti němu vznesená obvinění. Přesto mu Rehse oznámil rozkaz k zatčení, ve kterém byl Antonín Hampl obviněn, že „jako příslušník protektorátu Čechy a Morava připravoval ve spolčení s jinými v letech 1939 až 1941 pokus o velezradu, přičemž

čin byl zaměřen na vytvoření a udržování organizační souvislosti k přípravě velezrady, čin trestný podle §§ 80 odst. 1, 83 odst. 2 a odst. 3 číslo 1, 47 StGB.“ Za rychlé předvedení před vyšetřovacího soudce byl odpovědný bezprostřední zásah „říšského protektora“ Konstantina svobodného pána von Neurath, který požadoval, aby u takové prominentní osobnosti jako Antonín Hampl „bylo přijato rychlé rozhodnutí, ...ať už na něho byl vydán zatykač či nikoliv.“ Brzy nato si skupina Justice při „říšském protektorovi“ vyžádala celá akta. Zde byl případ Hampl očividně velmi pozorně sledován.

V noci z 18. na 19. června 1941 si Antonín Hampl ve své cele železnou částí své boty rozřízнул levou tepnu. Hlídač to zjistil v 1:45 hodin a Hampl byl převezen do nemocničního oddělení pankrácké věznice.

V následující době pronikly zvěsti o Hamplově špatném zdravotním stavu na veřejnost: „Česká strana tvrdí, že Hampl téměř umírá.“ Zemský soudní rada Rehse proto 8. srpna 1941 nařídil okamžité prošetření způsobilosti snášet vazbu. Hampl byl 9. srpna 1941 prohlášen za způsobilého. 11. srpna 1941 byl Hampl znovu vyslýchán gestapem. Ve výslechovém protokolu je uvedeno, že byl „důrazně vyzván k pravdě“ – nacistický eufemismus pro bití a/nebo hrozbu mučení. Hampl skutečně odvolal své předchozí výpovědi. Také při výslechu 13. srpna 1941 potvrdil, že měl společně s dalšími sociálnědemokratickými funkcionáři úkol „posilovat vliv sociální demokracie v hospodářském a politickém smyslu a získávat pro sebe národ šířením zpráv a připravovat na boj, který má za cíl obnovení svobodné České republiky“.

20. srpna 1941 následoval nový výslech před zemským soudním radou Rehsem coby vyšetřujícím soudcem „lidového soudu“. Hampl „oficiálně“ potvrdil, ovšem až po „domluvě soudce“, sociálnědemokratické přípravy na „znovuzřízení samostatného státu cestou revoluce“. Poukázal ale i na to, že „ztratil nejen veškerou schopnost odporu proti výtkám nebo námitkám, které mi jsou činěny, ale že už ani vůbec není schopen myslet“. Jinými slovy: Hampl relativizoval všechny dosavadní údaje poukazem na svůj špatný zdravotní stav: „Kvůli tomuto špatnému tělesnému a duševnímu stavu bych podepsal vše, co se mi k podpisu předloží.“

Rehse nyní jednal rychle, už o den později zařídil transport Hampla do vyšetřovací vazební věznice Berlín Moabit: „U Hampla se jedná o důležitého politického vězně. Stěžoval si zde na značné tělesné obtíže, prý má také cukrovku. Dále v poslední době namítal, že už není duševně způsobilý. Jsem v důsledku toho nucen klást důraz na to, aby byl Hampl ihned po přijetí přeložen do ústavní

nemocnice a aby mu tam trvale byla přidělena nutná lékařská péče. Jakmile by měly vzniknout pochybnosti o jeho způsobilosti snášet vazbu, prosím, abych byl informován. Dále prosím, aby mi bylo co nejdříve zasláno krátké lékařské vyjádření o tělesném a duševním nálezu u Hampla. Záleží na něm posouzení důležitých výpovědí učiněných Hamplem.“

22. srpna 1941 v 18:25 hodin dorazil Antonín Hampl do vyšetřovací vazební věznice Berlín-Moabit a byl tam zaregistrován pod vězeňským registračním číslem 1866/41. Medicínský posudek z 15. září 1941 stvrdil „sníženou schopnost vnímání a paměti“ a zdůraznil: „K uvěznění se staví odevzdaně, skoro nezúčastněně, zdůrazňuje, že je umírající muž, že už nemá od života co očekávat.“ Další výsledky Antonína Hampla se následně už neuskutečnily.

12. května 1942 konstatoval vězeňský lékař Dr. Lischka v „lékařském vyjádření“, že se Hamplův stav dále zhoršil, že tento není schopen odpovědného výsledku a že jsou „značné pochyby o jeho způsobilosti snášet vazbu“.

Antonín Hampl přesto nebyl z vazby propuštěn. Zemřel 17. května 1942 ráno v 6:30 hodin v nemocnici vyšetřovací vazební věznice Berlín-Moabit. Antonín Hampl, přední politik české sociální demokracie, po svém zatčení 6. května 1942 dokázal nevypovídat přitěžujícím způsobem o jiných členech strany nebo o ilegální sociálnědemokratické organizaci.

Z HISTORIE ČSSD

Text je jednou kapitolou z knihy Evžena Šterna *Krise a nezaměstnanost, která vyšla v r. 1932. Závěrečnou výzvu, aby pracovní doba činila nejvýše 40 hodin týdně, nutno chápat v kontextu doby: 8 hodinová pracovní doba byla v ČSR formálně zavedena v r. 1918, existovala z ní ale řada výjimek a nebyla často dodržována. Žádat nejvýše 40 hodin týdně tedy sice znamenalo žádat to, co formálně platilo, co však bylo stále třeba obhajovat a probojovávat. Nicméně, ve stejné době, v širší verzi téhož textu, šel Štern ještě dál a konstatoval otevřeně nutnost „zkrácení pracovní doby pod 8 hodin denně.“*

Evžen Štern byl sociálnědemokratickým teoretikem i praktickým politikem. Byl hybatelem řady sociálněpolitických projektů, které ČSD-SD realizovala v letech 1. republiky, od 8hodinové pracovní doby, přes sociální pojištění až

třeba po placenou dovolenou. Štern pracoval ve 20. letech na Ministerstvu sociální péče, byl jednatelem Sociálního ústavu a zastupoval ČSR v Mezinárodním úřadu práce, ve 30. letech byl generálním tajemníkem a posléze ředitelem Ústřední sociální pojišťovny v Praze. Pro svůj židovský původ a politickou příslušnost byl během 2. světové války zatčen a zahynul v koncentračním táboře.

Připravil Martin Polášek

Racionalisace a zkrácení pracovní doby

Dnešní hospodářská krize není, žel, poslední. I v době hospodářského vzestupu bude u nás podstatná nezaměstnanost struktuální a její příčiny nebudou v době příštího postupného zlepšení odstraněny, nýbrž dalším zrychleným technickým pokrokem pravděpodobně vystupňovány. K předválečným, periodicky se vyskytujícím hospodářským krizím přistoupil nyní nový moment: překotný technický pokrok a vše to, co nazýváme racionalisací, předstihuje, jak bylo již dříve uvedeno, normální možnosti hospodářské a sociální adaptace.

Není správné, jak se často tvrdí, že racionalisace, která znamená především nahrazování lidské pracovní síly stroji a strojovými automaty, tedy zmechanisování výroby a provozu podniků, je výhradní nebo hlavní příčinou nezaměstnanosti. Dnešní světová hospodářská krize má své četné a hluboké příčiny v celé hospodářské soustavě; krisí byly zachváceny i země, které neprošly racionalisačním procesem v našem slova smyslu. Je však nesporné, že racionalisace v řadě zemí podstatně zvětšila rozsah výroby a zároveň zúžila dřívější okruh koupěschopných zaměstnanců.

Proto racionalisace, i když není jedinou příčinou dnešní světové hospodářské krize, přece zostřuje v řadě zemí krizi a způsobuje trvalou nezaměstnanost, nejhůře lečitelnou. Racionalisace totiž nezpůsobuje nezaměstnanost pouze přechodného rázu, ale nezaměstnanost struktuální a technologické povahy, která zaměstnanci zpravidla navždy zavírá návrat do podniku, kde se stal přespočetným. (Například v hornictví, sklářství a jinde.) Je typické pro racionalisační léta, která předcházela dnešní světové krizi, že způsobila větší rozsah, zostření a neobyčejně dlouhé trvání dnešní krize tím, že výrobnost v posledním racionalisačním desetiletí v svém celku podstatně stoupla za současné reduk-

ce zaměstnanectva; proto máme dnes daleko více tovarů, zároveň však daleko méně koupěschopných spotřebitelů nežli dříve.

Říšskoněmecké a americké statistiky dokazují, že vzestup výrobnosti byl v poválečném racionalizačním desetiletí v Americe a v Německu čtyřikrát větší než poválečné předválečné americké tempo. V Německu odhadují, že z dnešního počtu nezaměstnaných nejméně milion je způsoben vyřazením následkem zavedení nových technických metod a strojů. V Anglii milion nezaměstnaných připadá na hornictví.

Zavedením mechanického rubání v našem hornictví zvýšila se těžba uhlí přibližně o 18% za současného snížení počtu osazenstva přibližně o 25%. Ve sklářství zavedením strojové výroby lahví a tabulového skla byla provedena přímo revoluce ve vzestupu výrobnosti za současného zredukování počtu zaměstnanectva o 60%. Podle úředních zpráv živnostenských inspektorů zavedením nových strojů klesl v jedné naší chemické továrně počet dělnictva na 50%, výrobnost na hlavu se však zvětšila o 600% a mzdy u zbylých zaměstnanců stouply pouze o 10%. Ministerstvo sociální péče odhaduje počet trvale vyřazených z dřívějšího svého zaměstnání následkem racionalise u nás na 200.000 osob.

Racionalisace a mechanisace je současně prováděna nahrazováním dospělých sil mužských levnějšími pomocnými silami mladšími a ženami. Proto musíme žádat, aby za stejný výkon byla žena stejně honorována jako muž; dále pak, aby při stále se zužující možnosti propracovat byly standardisované a zmechanisované úkony a práce odměňovány vyššími mzdami.

Zjišťujeme-li úplně nevhodné vyřazování starších sil z práce, vzniká přirozeně požadavek prodloužení povinné návštěvy školní, aby prodloužením dětského věku bylo zabráněno předčasnému stigmatisování mužů na invalidní starce. Neustálý vzrůst učiva, které dnešní člověk musí ve škole zvládnout, a namáhavé tempo práce v podnicích činí tento sociální požadavek nutným rovněž s hlediska kulturního a hygienického. Rychle vzrůstající objem hospodářských statků příkazuje, aby obecně vyšší produktivita byla použita především k tomu, aby děti mohly zůstat déle dětmi. Uskutečnění tohoto požadavku předpokládá rozšíření školních budov a počtu učitelů.

Vyřazováním starších dělníků a úředníků stává se samozřejmou nutností snížení věkové hranice pro dosažení starobního důchodu jak v pensijním tak zejména v sociálním pojištění dělnickém. Doufejme, že v obojím pojištění bude možno v nejbližší

době věkovou hranici snížit, a to v pensijním pojištění za určitých podmínek na 55 let, v dělnickém pojištění pak na 60 let. Ovšem, toto podstatné zlepšení nemůže čelit neracionálnímu postupu některých soukromých i veřejných podniků, které zásadně nepřijímají dělníků a úředníků starších 35 let. Je také faktem, že se závody v době krise zbavují především dělníků a úředníků starších, a pětadvacetiletý nalezne znovu zaměstnání teprve při téměř vystupňované konjunktuře, kdy se jeví opětně poměrný nedostatek pracovních sil. Tyto věci není možno vyvážit sociálním pojištěním a nebylo by též hospodárné ze všech padesátníků udělat pensisty, nehledě k tomu, že by takové starobní pojištění bylo neobyčejně nákladné a zatěžovalo by podstatně výrobní náklady.

Tak se dostáváme k otázce, nemá-li být technický pokrok, který překotně vyřazuje zaměstnance a tím snižuje možnost konsumce, brzděn? Doporučoval to profesor dr. Loewenstein. Skutečnost je taková, že nemají-li zaměstnanci vidět v zavádění nových technických pokroků své další ohrožení, a nemají-li v novém mašinismu vidět svého nepřitele, jako tomu bylo na počátku průmyslové éry, nemá-li rychle vzrůstající rezervní armáda nezaměstnaných zanést do celého našeho života trvale bolest vykořeněných, krátce nechceme-li zpomalovat technický pokrok, pak je nutno zkrátit pracovní dobu.

Musíme si uvědomit, že struktuální nezaměstnanost nevymizí ani v době konjunktury bez lepšího rozdělení práce, to jest bez zkrácení pracovní doby. Je nemyslitelné, aby část zaměstnanců trvale pracovala v plném provozu a druhá byla ze zaměstnání zcela vyřazena, a to tím spíše, že dobrovolné zkrácení provozu je zaváděno pouze v závodech, které nechtějí ztratit kádr svých zapracovaných, kvalifikovaných dělníků.¹

1 Říšskoněmecký ústav pro zkoumání konjunktury v své týdenní zprávě z 15. října 1930, tedy v době, kdy v Německu bylo 3 1/4 milionu nezaměstnaných, čistě číselně a se všemi nutnými výhradami uvedl, že kdyby byla v Německu ve všech závodech pracovní doba zkrácena na 44 hodin týdně, bylo by možno do práce znovu zařadit 700.000 dělníků; kdyby byla zkrácena na 40 hodin týdně, 1.500.000 dělníků. V téže době odhadl Říšskoněmecký ústav pro zprostředkování práce a pro pojištění proti nezaměstnanosti, že kdyby v Německu ve všech závodech s více než 10 zaměstnanci byla zavedena 40hodinová pracovní doba, bylo by možno zaměstnat asi 1.000.000 osob. Americký národohospodář Norman Towson, odborný poradce společnosti Washington Loan and Trust Company zaujal již před rokem v otázce Pracovní doby toto stanovisko: »V americkém průmyslu je v normálních dobách zaměstnáno 48 milionů dělníků. Počet nezaměstnaných je možno nyní odhadnout na 6 milionů, takže zbývá 42.000.000 dělníků pracujících. Pripusťme, že těchto 42 milionů pracuje 6 dnů po 8 hodinách tedy 2016 milionů hodin týdně. Kdyby pracovali po 8 hodinách jen 5 dnů, odpracovali by 1680 milionů hodin. Pro stejné množství práce bylo by potřebí 50,4 milionů dělníků, tedy více než jsme jich měli v dobách, kdy o nezaměstnanosti nebylo ještě ani památky.«

Jde o stabilisování zaměstnanosti, aby nebylo dnešních upřílišněných výkyvů v nezaměstnanosti, kde v určitém údobí se pracuje pokud možno se zmenšeným počtem zaměstnanců a s prací přes čas až 56 hodin a více týdně, v jiném údobí se restringuje provoz na 32 i méně hodin týdně; anebo se celé osazenstvo prostě vysadí. Jde o to snížením normální pracovní doby a rozšířením počtu zaměstnanců zmírnit rozsah výkyvů jak nahoru tak dolů.

Zkrácení pracovní doby nemá však být pouze přechodným a nouzovým prostředkem pro dobu mimořádné nezaměstnanosti v období hospodářské krise, nýbrž je hospodářsky umožněno vyššími možnostmi výrobními a s hlediska sociálního organizačního za dnešních nových technických předpokladů nezbytným opatřením pro dobu konjunktury.

Obtíže při řešení této otázky jistě jsou; hlavně, že v době krise nesmí být zbytečně zvyšována výrobní režie podniků. Je jasné, že pro první etapu zkrácení pracovní doby v době krise bude pravděpodobně nutno omezit se na střední a větší průmyslové podniky. Bylo by vhodné, aby podle způsobu německého nouzového nařízení o zkrácení pracovní doby, vydaného již roku 1931 ještě za doby vlády Brüningovy, bylo od oboru k oboru mezi odborovými organizacemi zaměstnanců a zaměstnavatelů za účasti vlády jednáno o přiměřeném zkrácení pracovní doby a úpravu mezd s ohledem na dočasné technické a hospodářské možnosti.

Zařazením více osob byly by podniky samozřejmě zatíženy; naproti tomu při kratší pracovní době, zejména při pravidelném pětidenním pracovním týdně se dosahuje podstatných úspor na pohonu strojů, otopu, osvětlení dílen, dosáhne se většího odpočinku zaměstnanců a tím intenzivnějšího jejich pracovního výkonu. Bylo by zejména účelné, aby se počalo jednat o zařazení čtvrté směny v závodech s nepřetržitým provozem. V těchto závodech by mohlo být zařazením čtvrté směny ihned zaměstnáno o plnou třetinu zaměstnanců více než dnes. Tento postup by byl účelnější a výslednější nežli čekání na novou zákonnou úpravu pracovní doby, které se musíme rozhodně domáhat, nebo dokonce čekání na mezinárodní úpravu této reformy — jistě ještě dost vzdálenou.

Shrnuji své vývody v tento závěr: Zkrácení pracovní doby uzrálo zrychleným technickým vývojem posledních desíti let, kteréžto období je právem nazýváno druhou průmyslovou revolucí. Zkrácením pracovní doby se objeví nutným i pro dobu hospodářského rozkvětu, nemá-li zůstat také potom podstatná část zaměstnanců vyřazena

z výtěžku a výrobnost našich zemědělských a průmyslových podniků do značné míry nevyužita. Technický pokrok překonal stálým stupňováním výrobnosti za současné redukce počtu zaměstnanců sociální poválečnou vymoženost osmihodinnou pracovní dobu a učinil nutným zkrácení pracovní doby na nejvýše 40 hodin týdně.

DIGITALIZACE

V posledních letech jsme svědky masivního a všestranného rozšíření nejen počítačů jako takových, ale i postupného opatřování dalších přístrojů, nástrojů a předmětů čím dál tím výkonnějšími čipy a senzory. Souběžně s tím dochází k rozšíření a zrychlení internetu, který používají za pomoci zmíněných přístrojů k interakci jak lidé, tak lidé s přístroji, ale čím dál tím častěji i přístroje samotné mezi sebou. Souhrnně se tomuto komplexu fenoménů říká digitalizace, hovoří se také o nástupu digitální éry či přímo příchodu digitální revoluce.

Toto dramatické označení dává tušit, že se řada pozorovatelů a pozorovatelek domnívá, že se nejedná jen o úzce ohraničené technické téma, ale o fenomén, který bude mít dalekosáhlé důsledky pro každou oblast lidského žití a proměny i fungování společnosti jako celku.

Digitalizace bude průřezově ovlivňovat vývoj v dopravě, vzdělání, zdravotnictví, kultuře, médiích a mnohých dalších sférách. Očekává se, že radikálně promění trh práce a povahu práce samotné. Znovu a mnohem důrazněji položí otázky po spravedlivé distribuci bohatství ve společnosti.

Bude se však dotýkat i abstraktních otázek svobody, demokracie, monopolu státní moci nebo bezpečnosti. V krajním případě pak může mít vliv i na pojetí lidství jako takového, pokud se splní očekávání o příchodu singularity, tedy splynutí člověka a počítačového čipu v příštích dekádách. S digitalizací je tedy do budoucna potřeba počítat jako s novým civilizačním rámcem, ve kterém se bude odehrávat vše ostatní.

Německá sociální demokracie („SPD“) proto uchopila digitalizaci jako jedno ze svých prioritních témat. Komise SPD pro základní hodnoty, dvacetičlenný orgán obsazený vrcholnými mysliteli a myslitelkami strany a jejího okolí, který v důležitých zlomových okamžicích straně radí, jakým směrem se při zachování svých základních hodnot ubírat, na podzim minulého

roku vydala dvacetistránkový dokument. Ten se zabývá obecným výkladem hodnot svobody, spravedlnosti a solidarity v době nástupu „druhého věku strojů“.

Konkrétnějším výzvám spojeným s digitalizací se pak věnuje dlouhodobý program pro digitální věk „Žít digitálně“, který byl nejprve debatován v široké členské základně strany a poté přijat na sjezdu SPD v prosinci minulého roku. Program sleduje jednu po druhé na sedm oblastí lidského (spolu)žití, a sice práci, hospodářství; vzdělávání, rodinu a vztahy mezi generacemi, rovné příležitosti a podíl na společenském životě; stát a společnost; kulturu, média a veřejnost; infrastrukturu, urbanismus, rozvoj venkova a životní prostředí; a konečně evropskou a globální digitální politiku. Pojmenovává základní změny a výzvy, které s digitalizací v jednotlivých sférách přicházejí. Formuluje otázky, které si sociální demokracie bude muset zodpovědět.

Přinášíme text tří členů Komise SPD pro základní hodnoty, ve kterém shrnují přemýšlení Komise o výzvách pro sociálně-demokratické hodnoty v nadcházejícím digitálním věku. Věříme, že může být pro české prostředí hodnotným podnětem pro uvažování o směřování společnosti a civilizace, o pokroku a modernitě.

Jsme totiž přesvědčeni, že stejně jako během průmyslové revoluce jde i dnes o nalézání řešení výzev, které s sebou překotný technologický pokrok přináší. Dnes musíme znovu uvažovat, jak provést modernizaci, aniž by utrpěli jednotlivci či celá společnost. Neboť probíhající digitální revoluce bude vypadat dle příslušných politických rozhodnutí. Dříve než k nim však lze přistoupit, je třeba prozkoumat hodnotové základy, na kterých stojíme.

Thymian Bussemer

Christian Krell

Henning Meyer

Základní sociálnědemokratické hodnoty v druhém věku strojů

Až nyní rozeznáváme obrysy nastávající digitální společnosti. Stroje stále více a všudypřítomně vstupují do našeho každodenního života. Zároveň ale kladou i nová omezení a vytvářejí nový tlak. Mění jak instituce, tak naše sociální praktiky. Stroje otevírají nové, ještě neprobádané rozměry našeho jednání. Digitální společnost

člověku přináší novou moc i nová omezení. Dosud netušené možnosti seberealizace a sebeurčení jdou ruku v ruce s potřebou ochrany jednotlivce před přílišnou digitalizací. Internetové koncerny lačnicí po datech mohou představovat nebezpečí společenské stigmatizace a okrádání duševního vlastnictví jedinců.

Nebezpečí rozdělení systému příjmů z práce za úplatu na dvě poloviny

Z ekonomického pohledu lze počítat s „dividendou z automatizace“, která bude proudit z digitalizace průmyslové výroby, lze předvídat i vznik nových digitálních služeb. Bohatství bude dle všeho celospolečensky růst. Současně klesne počet těch, kteří budou z nárůstu produktivity bezprostředně těžit, neboť nadále klesá počet zaměstnanců ve vysoce automatizovaných podnicích. Větší část ekonomických výnosů z digitalizované ekonomiky připadne jen určitým odvětvím exportní a digitální ekonomiky, která vytvoří pracovní místa pouze pro relativně nízký počet elitních zaměstnanců. Hrozí tedy rozdělení systému příjmů z výdělečné práce na dvě poloviny: Stále vyšší mzdy v oblasti průmyslu vysoce konkurenceschopného na světových trzích, které se vydělí z normálního vývoje příjmů v dané zemi.

Digitalizace znamená také nové otázky po rozdělování: K čemu by dividenda z automatizace měla být využita? Jak zamezíme dalšímu rozevírání příjmových nůžek? A jak lze rozdělit dodatečný nárůst blahobytu tak, aby život v naší společnosti nabyl vyšší hodnoty – například posílením práce v sociální oblasti?

V této situaci je nutné zásadním způsobem přemýšlet o nové společnosti. V komisi SPD k základním hodnotám jsme tři sociálnědemokratické základní hodnoty svobodu, spravedlnost a solidaritu, podrobili systematickému přezkoumání s ohledem na jejich platnost, použitelnost a také přizpůsobitelnost novému typu společnosti. Samo o sobě to není nic nového – základní hodnoty se v době mezi industrializací a moderní ekonomikou vědění, mezi císařstvím a znovusjednoceným Německem neustále nově interpretovaly a vztahovaly ke změněným podmínkám tak, aby byla zachována jejich podstata.

Digitalizace si žádá toto nové přezkoumání ze dvou důvodů: probíhající transformace za prvé mění stávající vzorce práce, života a učení. Za druhé – tento důvod je nesrovnatelně důležitější – přidává do nám již známého prostoru pro jednání zcela novou sféru: virtuální prostor, v němž lidé tráví profesně i soukromě stále více času. Tento prostor je úzce provázán se skutečným světem, má však zcela jiné vlastnosti. Nebyl dosud co do svých sociálních

a právních norem, svého rozpínání a začleňování do naší společnosti ani v názvu definován, nemluvě o jeho uspořádání a reglementaci.

Za prvé: Svoboda

Sociální demokracie má původ ale i dějinný průběh jako hnutí za svobodu. Svoboda není pouze osvobozením se od zvládnutí a útlaku ve smyslu obranných práv na svobodu, které chrání před napadením ze strany státu nebo společnosti. Svoboda znamená také osvobodit se od nouze a strachu, a tudíž i disponovat materiálními možnostmi pro sebeurčení vlastního života. Jde tedy o práva na svobodu možností.

Digitalizace je vůči šanci vést svobodný život a sám ho utvářet rozporuplná. Sebeorganizace menšin ve společnosti, nové formy participace a účasti, ale také větší vliv na prostředí našich životů mohou být internetem posíleny. Zároveň ale i v případě digitalizace platí Platónův paradox svobody: Možnosti svobody bez regulace vedou k větší svobodě několika mála silných jedinců a k menší svobodě pro ty slabé.

Otevřená společnost potřebuje chráněný prostor, důvěru a důvěrnost

Digitalizace tedy otevírá nový prostor, v němž je možné artikulovat a utvářet zájmy. Roste svobodný prostor právě pro malé skupiny. Při exponenciálně rostoucím objemu dat se ale současně ukazuje potenciál digitalizace svobodu ohrozit. Každý zanechává digitální stopu. Tato data jsou vyhodnocována za pomoci stále rafinovanějších algoritmů. Výsledkem je, že lze s matematickou přesností nejen předpovědět lidské chování, předvídatelnými se stávají i společenské vztahy. Zájem na tom mají především dva subjekty: Soukromé podniky proto, aby mohly maximalizovat zisk, a stát z důvodu sledování tajnými službami. Ač jsou jejich zájmy rozdílné, efekt je velmi podobný: Směřují k naprosté transparentnosti lidského jednání.

Co se však stane s otevřenou společností, pokud se změní ve společnost zcela transparentní, ba nahou? Bude nesvobodná. Soukromí je předpokladem autonomie. Skutečně svobodná rozhodnutí je možné činit pouze tehdy, pokud je zajištěno, že naše jednání nebude veřejné. Velmi výstižně to vyjádřila Juli Zeh: „Na koho jsou namířeny pohledy ze všech stran, ztrácí možnost vyvíjet se svobodně.“ Otevřená společnost potřebuje chráněný prostor, důvěru a důvěrnost, ale i jistotu, že jedinec rozhoduje sám, co ostatním zpřístupní a co ne. Jen tak se může rozvinout svobodná společnost.

Co tedy učinit, aby byly šance, které digitalizace nabízí, využity ve prospěch otevřené společnosti, a aby byla minimalizována rizika? Je radno zaměřit

se na aktéry, kteří mají největší zájem na vypočitatelném člověku ze skla a na nahé společnosti – soukromé koncerny a státní struktury dohledu.

Státním aktérům připadá při zajišťování svobodné společnosti dvojitá role. Na jednu stranu jsou to právě oni – především tajné služby aliance „Five Eyes“ tvořené USA, Velkou Británií, Austrálií, Novým Zélandem a Kanadou –, kdo posílili sledování do rozměrů, jaké by si nedokázal představit ani sám George Orwell. Na druhou stranu jsou to samozřejmě i demokratické státní struktury, které mohou vyjednat rámcové podmínky digitalizované společnosti a které je mohou prosadit. Obzvlášť důležitou roli by zde mohla hrát evropská úroveň rozhodování, pokud by konečně identifikovala potřebu v této oblasti jednat a přistupovala k ní důsledně.

Co se týče soukromých koncernů, je nutné se zaměřit přímo na technickou infrastrukturu. Důležitá evropská datová spojení vlastní britské a americké firmy, ke kterým mají opět přístup tajné služby daných zemí. Kdo nechce, aby – slovy Petera Glotze z roku 2000 – bylo „nejdůležitější odvětví 21. století vydáno na pospas hrstce velkých mezinárodních společností“, musí mluvit o veřejné infrastruktuře a veřejných statcích. Ve střednědobém horizontu by to zajistilo i skutečnou neutralitu sítí.

Rozhodující otázkou je však způsob, jakým bude přistupováno k „surovině 21. století“, tedy datům. I zde se ukazuje problematická tendence k monopolizaci dat do rukou několika mála koncernů. Je přirozeným zájmem těchto firem zvyšovat svůj zisk a za tímto účelem využívat stále více dat, kombinovat je a obchodovat s nimi. Tento jejich zájem musí být omezen, má-li společnost být svobodná. Zde jsou vidět obrovské úkoly pro evropské občanské společnosti.

Za druhé: Spravedlnost

Co znamená spravedlnost v době, kdy je předpokladem pro vědění, možnosti ekonomického výdělků, kvalifikované práce a společenského porozumění stále více přístup do světa propojeného sítěmi?

Je nutné nově prodiskutovat celospolečenskou organizaci práce a rozdělování

Pod tlak se následkem digitalizace dostávají především pracovní trhy. „Druhý věk strojů“, působivě popsany Erikem Brynjolfssonem a Andrewem McAfeem, umožňuje obrovské skoky v produktivitě, které budou mít alespoň z části za následek ztrátu pracovních míst. Velká část úkolů, které se dnes provádějí v kancelářích nebo ve výrobě, bude totiž za několik let automatizována.

Přestože debaty o dlouhodobých dopadech digitální revoluce jsou kontroverzní, jsou experti do velké míry zajedno, že v krátkodobém horizontu se lze obávat výrazného nedostatku pracovních míst. Proto je bezpodmínečně nutné, aby aktivně zasáhla politika. Pokud se pracovní místa stanou nadbytečnými nebo pokud se zcela změní podoba profesí, bude potřeba proaktivní vzdělávací a pracovní politika. Bude ale nutné nově prodiskutovat také celospolečenskou organizaci práce a rozdělování. Je totiž především otázkou rozdělování, zda díky podílu z digitalizace pohádkově zbohatne jen úzká skupina lidí a pro většinu společnosti se radikálně zvýší tlak na pracovním trhu, nebo zda zisk z digitalizace přinese především nové strukturování práce a volného času ve smyslu nového vyvážení – jde tudíž o přímou výzvu pro to, jak sociální demokracie chápe spravedlnost.

Za třetí: Solidarita

Solidarita dala dělnickému hnutí možnost získat svobodu i za nerovných podmínek. Díky ochotě postarat se o druhé mohly být společně zmírněny nedůstojné podmínky. Díky sociálnímu státu se solidarita stala konkrétně uchopitelnou. V době digitalizace se podmínky pro solidární soužití mění v mnoha ohledech. Vzhledem k procesu parcelace společnosti, vydělování práce z podniků, změněných požadavků na sociální stát a vzhledem k mocnému libertariánskému diskursu je solidarita zároveň stále obtížnější a potřebnější.

Solidarita se v době zužující se veřejnosti dostává pod tlak. Sociální síť, nabídka zpráv a vyhledávače změřené na jednotlivého uživatele nebo dílčí skupiny vedou k omezenému pohledu na společenskou realitu. Solidarita – zcela dobrovolná ochota soucítit s druhými – je stále nepravděpodobnější, protože onen druhý se čím dál tím méně dostává do našeho zorného pole.

Dělnické hnutí je nepřetržitě stavěno před nové výzvy už jen kvůli skutečnosti, že práce byla vytržena z podniků. Místo, kde dříve fungovala solidarita, se víc a více rozpadá. Nové formy solidární organizace pro clickworkery a cloudworkery jsou rozvinuty zatím nedostatečně, ač odbory, které se samy úspěšně uzpůsobují novým podmínkám, již našly první odpovědi na tyto otázky.

Sociálnědemokratická hodnotová politika v digitální společnosti

Masivní zlomy se projevují i na úrovni národních sociálních států. Kdyby se měly předobrazem digitalizace v Německu a Evropě stát americké kulturní trendy, dali bychom tím všanc institucionální solidaritu evropských sociálních států. Stále sílící hlasy ze Silicon Valley po libertariánsky pojetém bezpodmínečném základním příjmu

neslouží pouze k tomu působit proti makroekonomickým problémům digitální revoluce z pohledu nabídky – každá nabídka koneckonců potřebuje i svou poptávku –, nýbrž spočívá také v zásadě na libertariánském chápání organizování společnosti. Takové návrhy na zavedení základního příjmu totiž směřují k všeobecnému zrušení státních příspěvků. Tato verze libertariánsky pojatého základního příjmu ve svém konečném důsledku znamená desolidarizaci a tím individualizaci ochrany před životními riziky. Zásadním způsobem tedy ohrožuje základ evropského modelu sociálního státu: kolektivní ochranu před životními riziky jako je nezaměstnanost, nemoc a stáří.

Podobné útoky na náš osvědčený sociální stát ukazují, jak je důležité, aby sociální demokracie nově přemýšlela o společenské solidaritě a její institucionalizaci ve věku digitalizace. Pokud mají být možnosti technologických změn široce využívány a pokud má fungovat kolektivní ochrana před nebezpečími, vyžadují tyto změny větší společenskou soudržnost. Libertariánské koncepty „každý sám za sebe“ se už ale příliš rozmohly.

Naše krátká inventura výzev pro základní sociálnědemokratické hodnoty v době digitalizace snad ozřejmila dvojsečnost současného vývoje: Jako protějšek slibů globálních svobod a pokroku v digitalizaci vidíme řadu nových restrikcí a ohrožení.

Odhalení o činnostech NSA a podobných služeb působivě odhalila zranitelnost našich dnešních digitálních infrastruktur. Z pozice uživatele známe pokusy o malé i velké podvody na internetu, z pozice politicky angažovaných lidí vidíme, jakou sílu dokáže mít „shitstorm“ a jaké zostuzení dokáže způsobit. Jako Evropané si vážíme mnohdimenziální plurality, která utváří naše identity a která je ohrožena nadvládou monokulturní „kalifornské ideologie“ internetových koncernů. To vše ukazuje ambivalentnost a zranitelnost základních evropských, německých, ale i sociálnědemokratických hodnot v digitalizující se společnosti. Jasně se tím odhaluje, že: Kdo chce ochránit základní sociálnědemokratické hodnoty, musí digitalizaci utvářet. Sociální demokracie, která zlidštila industrializaci a přeměnila jí rozpoutané síly v celospolečenský blahobyt a v práva na individuální svobody, není pouze s to, ale dokonce povinna chopit se tohoto úkolu a digitalizaci utvářet.

(Článek vychází z pracovního projektu komise SPD k základním hodnotám)

Thymin Bussemer

získal doktorský titul v komunikačních vědách a pracuje v personálním oddělení Volkswagen AG.
t.bussemer@gmx.de

Christian Krell

vede Akademii sociální demokracie FES a vyučuje na univerzitě Siegen. christian.krell@fes.de

Henning Meyer

pracuje na pozici Research Associate na London School of Economics a je vydavatelem Social Europe Journal (www.socialeurope.eu). h.meyer@lse.ac.uk

Urbanizace světa

Johanno Strasser

Více než polovina světového obyvatelstva již žije ve městech – v Severní Americe je to 79 %, v Latinské Americe včetně Karibiku 78 %, v Evropě 71 %, v Austrálii a Oceánii 66 %, v Asii 45 % a v Africe 39 %. Důvody pro neustávající přelévání venkova do měst jsou v jádru stejné, jako tomu bylo v uplynulých pěti, šesti stoletích: při putování z venkova do města pohaní lidi často holá bída a zoufalství a mlhavá naděje na materiálně zajištěný život – pokud ne pro ně samotné, tak alespoň pro jejich děti a vnuky. Nezdídky kdy jsou však s tímto krokem spojeny také touhy po emancipaci, jaké známe v souvislosti se srovnatelnými pohyby obyvatelstva již od dob pozdního středověku. Také dnes může městský vzduch přinášet svobodu – svobodu od tradičních vazeb a úzké sociální kontroly, svobodu pro vlastní iniciativu a individuální formy života.

Pokud je pravda, co předpovídá kanadský žurnalista a spisovatel Doug Saunders ve své knize *Arrival city* (Cílové město), tedy že na konci 21. století budeme výlučně městským živočišným druhem, stane se otázka podoby urbanity klíčovou otázkou globální civilizace. Skutečnost, že se naděje spojené s příchodem do města často rozplynou, je patrná především v rostoucích slumech asijských, afrických a latinskoamerických *mega-cities*. Jak dokládá zpráva OSN *Stav světových měst 2010/2011*, představuje pro mnohé odchod do měst navzdory všemu příběh úspěchu, i když je jeho dosažení většinou doprovázeno nemalým strádáním. Pokud je zprávě možné věřit, stále ještě se za posledních deset let 227 milionům lidí podařilo zlepšit své mimořádně těžké životní podmínky v nejistých městských oblastech, a to nejen v Evropě a Severní Americe, ale také v Asii, Africe a Latinské Americe.

Město je ale nejen plochou, na niž se promítají naděje na vzestup a emancipaci, nejen líhni nového, dříve neslyšeného a neviděného, ale také místem, na němž je ve směsici kultur, rozmanitosti krojů a jídel, v umění a literatuře, ve stavebnictví a v muzeích viditelně uchována historie.

Zatímco život obyvatel venkova je většinou pevně zakotven v koloběhu roku, jsou obyvatelé měst v pravém slova smyslu historickými bytostmi. Zažili proměnu na vlastní kůži a předpokládají, že se stanou svědky dalších, možná dramatických změn. Cítí však také, a sice tím silněji, čím déle ve městě žijí, že minulé, jejich vlastní minulost a minulost druhých, žije dále, zabarvuje nové a mísí se s ním. Město je také místem soudobosti nesoudobého, kde nesoudobé je nejen myslitelné, ale vždy již přítomné – někdy v pronikavé jednoznačnosti, jindy skrytě, pod povrchem, napůl odtaženo v ironickém odstupu. Ale je tam, takřka v pohotovosti jako kulturní kapitál, který může být kdykoliv povolán.

Město je místem, kde se rozpory moderní doby téměř nevyhnutelně stávají existenciální zkušeností, kde, vyhnány do krajností, nutí člověka zaujmout stanovisko, a mohou se tak stát předmětem konfliktů nabitého politického uchopení. Ve městě se rozhodne, zda je lidstvo schopno změnit svůj způsob hospodaření a života tak, aby mohlo trvale přežít na zemi. V tomto smyslu má Christian Schwägerl pravdu, když ve své knize *Menschenzeit* (Lidská doba) píše: „Povědomí o ekologii v budoucnosti tedy musí být ekologickým povědomím lidí žijících ve městě.“ Ve věku antropocénu, v němž postupně mizí rozdíl mezi přírodou a kulturou, je prostý návrat k venkovské propojenosti s přírodou jako způsob, jak uzdravit všechny nemoci moderní doby, přežitým konceptem. O to důležitější je nyní vytvořit novou kulturu urbanity přiměřenou člověku i životu.

Město jako předmět touhy

Město je nejen místem, kde se koncentrují všechny problémy našeho ekonomického zřízení a způsobu života jako v zápalném zrcadle, ale také místem, kde na sebe narážejí všechny touhy a názory, všechny sny a temperamenty, všechny teoretické a estetické koncepty, vzájemně se jak radikalizují, tak relativizují, a připravují tak půdu pro nové možnosti myšlení a života. Město, a zejména moderní cílové město, však není příslušným prostředkem k vyrovnání rozdílů, který v něm viděly celé generace kulturně pesimistických komentátorů. A není ani „děvkou babylonskou“, kterou v něm spatřoval pokořený pastýřský lid, který se ve své bídě upnul k představě, že je vyvolený. Svádí dohromady to, co k sobě podle obecného (obecního!) pojetí nepatří, je odjakživa, a dnes teprve, útvar, který lidi vede k tomu, aby druhého vnímali jako druhého, a ne jako nebezpečného cizího. Je výcvikovým táborem pro lidi, kteří se ve své jinakosti musí naučit žít spolu, a modelem toho, co nutně musí být ve velkém vytvořeno na úrovni světa, aby lidstvo přežilo: ne světový stát, ale kosmopolitní uspořádání, v němž

lidé slovy Theodora W. Adorna „mohou být bez strachu (já dodávám: a bez ponížení) odlišní“.

Mezi nově přichozími z venkova do města ještě v etnický a kulturně relativně homogenních městských čtvrtích přetrvávají rozmanité zvyky a obyčeje a formy soužití venkovské kultury. Ale nejpozději ve druhé nebo třetí generaci jsou překryty urbánní kulturou individuality, rozdílnosti a přijímané ambivalence. To ovšem neznamená, že by se v urbanizovaném světě všichni lidé trvale stali kosmopolitními jedinci, které neoliberalismus povýšil na svůj ideál. Pro většinu z nich není život bez relativně stabilních vazeb, bez společenství, bez vztahů založených na vzájemné důvěře představitelný. Také proto je naprostá ekonomizace společnosti a zredukování lidských styků na tržní vztahy lidskou a společenskou katastrofou. Jak se již dnes ukazuje, vede tato skutečnost u mnoha lidí k pocitu nejasného ohrožení, nepředvídatelnému násilí, regresi a úprku do neurotizující zovozé hradby.

Urbanizace světa kromě toho nemusí nutně vést k tomu, že se velká města stanou ještě většími, a tedy i monstróznějšími, a venkovské oblasti ještě liduprázdňějšími. Již dnes je patrné, že je příliš obyvatelstva z venkova do města doprovázen značnými peněžními převody v opačném směru. Například v Tádžikistánu představují zpětné převody peněz od osob, které odešly do měst, více než polovinu domácího produktu, v Kyrgyzstánu 31 % a v Nepálu a v Moldavsku pak 25 %. V Bangladéši se uvádí transakce podobného rozsahu. Převody peněz, které proudí z měst do venkovských oblastí, by mohly ve střednědobém horizontu spolu s novými digitálními možnostmi komunikace a spolupráce situaci na venkově skutečně ovlivnit tak zásadně, že by snad došlo k zastavení přílivu obyvatelstva z venkova do města, nebo alespoň k jeho oslabení. Místy již dnes vede zlepšování životních podmínek na venkově k tomu, že se lidé, kteří v mládí odešli do města, po určité době opět vrátí do své venkovské vlasti, kde díky svým novým zkušenostem a získaným specializovaným znalostem posouvají vývoj kupředu.

Tu a tam můžeme již dnes pozorovat specifickou, zcela svébytnou urbanizaci venkovských oblastí. Zejména tam, kde lidé ve venkovských regionech spojují svůj malý finanční a velký sociální kapitál v kooperativách a družstvech, mají dnes možnost organizovat ve vlastní režii jak zásobování energií, tak výrobu a distribuci široké palety zboží, a stávají se tak nezávislejšími na dodávkách z městských center. Zároveň se za těchto podmínek objevují nové možnosti rozvoje a vzdělávání, včetně vzdělávání v oblasti moderní-

ho kosmopolitního chápání života. V současnosti je v družstvech po celém světě organizována více než miliarda lidí, přičemž pouze v Indii a v Číně se jedná o 400 milionů osob. Pokud se tento trend bude dále rozvíjet, může zcela zásadně přispět ke zlepšení životní situace lidí ve venkovských oblastech. Tato specifická urbanizace venkovských oblastí, kterou lze dnes pozorovat na řadě míst planety, může rozvoji urbanity celkově přinést významné impulzy. Například by mohla nasměrovat obyvatele měst, aby požadovali vytváření komunit, a vzájemně smířovat pocit domova a otevřenost světu, mobilitu a závazky. K tomu by ale bylo třeba, aby komunální politici nevnímali svoji obec, své město jako velký stroj, ale jako sociální organismus. Takovýto sociální organismus funguje nejlépe, když se podaří zamezit rigidnímu oddělování životních a pracovních funkcí a zabránit rozdělování na staré a mladé, na jednotlivé etnicko-kulturní skupiny a skupiny s různými životními stylem.

Ti, kdo ve velké míře přenechávají rozvoj městských oblastí pouze dynamice trhu, se nesmí divit, když vznikají *gated communities* pro bohaté a zpustlé čtvrti podobné ghettům pro chudé. Ti, kdo v rámci stavební politiky bez jakéhokoliv zpochybnění přejímají gentrifikační modely investorů, si nemohou stěžovat, když ceny nájmu raketově vzrostou a normální obyvatelstvo je z města vytlačeno. Ti, kdo na zelené louce přidělí stavební pozemek obřím supermarketům a nákupním střediskům, způsobí nejen nárůst automobilového provozu, ale přispějí také k vyprázdňení centra města. Ti, kdo prostřednictvím zastaralých předpisů brání tomu, aby se v obytných oblastech usadily malé, nízkoe emisní podniky a vykazují řemeslné podniky a moderní poskytovatele služeb na kraj města, rovněž.

Není pochyb o tom, že v době globalizace není autarkie na lokální, regionální, ba ani národní úrovni již smysluplně myslitelná. To ovšem neznamená, že bychom za každé situace měli vidět spásu v centralizaci. Vysoce centralizované struktury jsou v důsledku velkého množství informací, které je třeba zpracovat, obzvláště náchylné k chybám. Panuje v nich tendence zanedbávat nebo zcela míjet různé zájmy, které se liší místo od místa a skupinu od skupiny, jejich důsledkem jsou zvýšené náklady na dopravu a ztráty související s dopravou; pokud se něco pokazí, způsobují podstatně vyšší škody než decentralizované struktury a vyžadují analogicky extrémně vysoké výdaje na bezpečnost. Především však ztěžují demokratickou participaci příslušných osob, kterou si lze v komunální politice výrazným způsobem procvičit. Ze všech těchto důvodů je rozumné, kdekoliv je to z věcné-

ho pohledu možné, upřednostnit decentralizované struktury před těmi centralizovanými, zejména pak v oblasti zásobování a vedení obyvatel.

Výše uvedené by nemělo být chápáno jako romantické přibarvení konceptu *small is beautiful* (co je malé, to je hezké). V moderním globalizovaném světě v žádném případě není možné efektivně a pro dobro obyvatel vyřizovat veškeré úkoly v malých jednotkách a decentralizovaných strukturách. To platí například pro celou řadu aspektů vzdělávání a vědy, soudních pravomocí a vymáhání práva, dopravní infrastrukturu, organizaci demokratické veřejnosti, koordinaci a schvalování decentralizovaných aktivit: obecně tedy pro zaručování rovných práv a svobod pro všechny. Urbánní svět budoucnosti bude tedy nutně muset být organizován subsidiárně.

Johanno Strasser

je politolog, publicista a spisovatel. Mezi lety 2002 a 2013 byl předsedou PEN-Zentrum Deutschland. Nedávno mu v nakladatelství J.H.W. Dietz Nachf vyšla kniha *Das Drama des Fortschritts* (Drama pokroku). johanno.strasser@t-online.de

Soužití ve městě

Wolfgang Kaschuba

O dechu městské společnosti

Města obecně a urbánní prostory obzvláště jsou dnes vysoce atraktivní. To vědí nejen plánovatelé a spekulanti, ale už dlouho především i obyvatelé a návštěvníci, kteří se v přeplněných vnitřních městech potkávají a často si také vzájemně šlapou na nohy. Na to, co jedni nazývají urbanitou a oslavují jako veřejný život – rozmanité sociální a kulturní, přičemž někdy i hlučné způsoby užívání urbánních prostorů –, si totiž ostatní stěžují jako na nepříjemné rozšíření urbánních večírkových zón a mají sklon k veřejné i právní obraně. Občas už se tématem stává „přílišná urbanita?“ – třebaže zatím většinou s otazníkem.

Když se o aktuálních i budoucích perspektivách města uvažuje tak kontroverzně, vyplatí se nejprve krátký pohled do minulosti. To, že jsou dnes naše městské světy tak rozmanité a živé, není nic samozřejmého ani v krátké historické perspektivě. Ještě v padesátých až sedmdesátých letech byl při pohledu na mnoho německých i evropských vnitřních měst vhodný pojem „hrobové ticho“ než „večírek“. Následky nacionálního socialismu a války měly na materiální a sociální městské struktury rozsáhlý ničivý vliv. Doprovodné jevy betonové

moderny a představa města podřízeného automobilové dopravě po roce 1945 pak vedly k oné „nehostinnosti měst“, o níž tehdy hovořil Alexander Mitscherlich. Vnitřní město většinou znamenalo čisté funkční svět práce, dopravy a míst k přespání, kde se rodiny s dětmi nebo mladí lidé sotva mohli cítit dobře. V roce 1971 tak vzniklo slavné tričko „I love New York“ – marketingová kampaň tím (ještě) neoslavovala americkou metropoli, nýbrž v jedné ze svých nejtemnějších hodin zoufale apelovala: „Nenechávejte nás tu samotné!“ Kdo mohl, odstěhoval se na zelená předměstí nebo na venkov. Ještě téhož roku vyzýval Sněm německých měst: „Zachraňte naše města – teď!“

A záchrana přišla: díky nové a strategické městské kulturní politice. Nejprve ve formě systematické „kulturalizace shora“, tedy kulturního zalesnění a zhodnocení urbánních prostorů a životních stylů. V sedmdesátých letech prostřednictvím festivalizace městské kultury v podobě hudebních, divadelních a literárních festivalů; v osmdesátých letech díky institucionalizaci těchto kulturních programů – například také ve formě několika tisíc městských muzejních budov; v devadesátých letech pomocí eventizace kulturního provozu ve formě velkých slavností, výstav a koncertů s mezinárodním šarmem a přitažlivostí; a konečně začátkem nového tisíciletí s mediteranizací vnitřních měst, tj. systematickým přetvářením břehů řek a parkovišť v pláže s palmami.

Město jako prostor života

Poslední jmenovaný krok se celý odehrál s mírně sebeironickým pomrkáváním, protože středomořský rozměr požadované kulturní teploty a pocíťovaná venkovní teplota si především po večerech ne vždy odpovídaly. Tento rozdíl byl ale trochu vyrovnán hřejivým nadšením současné „kulturalizace zdola“, která tyto nabídky přijala a stále více sama rozpracovávala a měnila: v podobě sociálních hnutí a kulturních iniciativ, ekologických a politických konceptů, sociálních a uměleckých intervencí, a samozřejmě také konzumu a životního stylu. To, co se tím završilo, byla a je dramatická změna paradigmatu, od fordistického k postfordistickému městu, tedy od „města jako pracovního světa“ k „městu jako prostoru života“.

Teprve všechny tyto faktory společně vytvořily – proto krátký výlet do historie – ony „veřejné prostory“ ve městech, které nám umožnily novou rozmanitost a živost. Skutečnost, že si na to dnes lidé stěžují, možná svědčí o zapomínání historie, ale možná také trochu o sebestřednosti. Nyní se totiž často jednoduše předpokládá, že město se milostivě musí přizpůsobit našim potřebám. Když jsme mladí, má pro nás být hlučné a čilé, poté při práci a s dětmi spíše klidné a mírné a v dalším úseku

našeho života bezbariérové a upravené pro pohyb s chodítkem. Aby bylo možné realizovat takovou změnu potřeb uprostřed města, bylo ještě před třemi desítkami let nutné se minimálně třikrát přestěhovat, protože žádné město nedokázalo nabídnout vše najednou a všude – a nedokáže to ani teď.

Příznivci hrobového ticha by si ale měli zapsat za uši jednu věc: město bylo odjakživa rozmanité a hlučné – tím se právě odlišuje od vesnice. Rovněž platí: město bylo vždy produktem migrace, tedy výsledkem přicházení nových lidí, nových myšlenek a nového zboží. A tyto dvě takřka genetické vlastnosti města ho jistojistě budou nadále charakterizovat jak v blízké, tak ve vzdálené budoucnosti.

Také proto, že střídání a změna jsou podstatným urbánním principem a že jsme tento princip dávno udělali leitmotivem našich vlastních potřeb a životních konceptů, jsou dnes naše města především jedno: společnosti životního stylu. Jsme tím, kde a co a jak žijeme, kde se přitom setkáváme s druhými nebo se od nich lišíme. A stejně jako všichni ostatní se do těchto životních stylů integrujeme, protože jsou dnes a v budoucnu budou důležitější než klasické referenční skupiny: školní třídy, pracovní kolektivy a sousedské vztahy.

Tato zásada se bude čím dál tím více uplatňovat také a právě při pohledu na migraci a úprk: i nově přichází se v budoucnu snadněji integrují do našich společností životního stylu než do starých skupin a prostředí. Sport a hudba, móda, kultura jídla a volného času jsou coby sociální formace i každodenní praxe již v mnoha ohledech postavené doslova „interkulturně“ – svou dlouhodobou mediálně zprostředkovanou otevřeností světu i svým novým prostorovým otevřením. Proto budou v budoucnosti ještě důležitější než centrální urbánní stavidla integrace.

Veřejný prostor proto neznamená ani tak plánovatelnou stavební nebo prostorovou strukturu, jako spíše určitou sociální a kulturní kvalitu, která může vzniknout z různých forem užívání prostoru. Rozhodující jsou zde aktéři a jejich formace, jejich potřeby a praktiky, jež teprve při společném působení utvářejí umělecký celek – „společnost“. Ta pak není žádnou hotovou a stabilní stavbou, ale představuje stále neuzavřený a choulostivý proces hledání šancí a problémů urbánního „my“. Je lhostejné, zda se přitom jedná o velké otázky plánování, nebo malá sousedská témata.

Urbánní „my“

Do budoucna tato veřejnost znamená také ze sociálního a politického hlediska něco skutečně nového. Už se nejedná o „juste milieu“ starých městských elit – podnikatelských a vzdělanost-

ních vrstev –, tedy slepenec lokální politiky, správy, podnikatelů a spolků, který si coby honorece ukořistil město pro sebe. Nyní se naopak bude mnohem výrazněji jednat o skutečně „urbánní“ veřejnost, kterou utvářejí nové mobility a nové životní styly, společnost otevřená pro všechny, kteří zde vyrostli, i pro ty, kteří nově přicházejí za vzděláním a prací či kteří prchají a hledají azyl. A otevřená především pro aktivity městských obyvatel a iniciativy občanské společnosti. Městská společnost a městská kultura budou více než kdy jindy stavět na společném „uživatelském rozhraní“ všedního dne, které je otevřené a snadno přístupné, prezentuje se mezinárodně a interkulturně a organizuje se v neustále nových formátech a sítích od používání médií po politiku. To pak ovšem neznamená hrobové ticho ani dětské hřiště, ale představuje také disent a konflikt, permanentní procesy vyjednávání a hlasování mezi novými aktéry a v nových formách.

Komunální vyjednávání tohoto druhu potřebují prostory a místa, jež musejí být nízkoprahové a všem přístupné. Proto je pro všechny budoucí úvahy tak důležitá stará představa „sociálního města“ jakožto „otevřeného“ města. Je to princip „rozmanitosti skrze rozdílnost“, který s ohledem na společnost a kulturu i na správu a politiku představuje ústřední kapitál budoucnosti měst. Jen ten, kdo zná vlastní a cizí, kdo se dívá dovnitř a ven, kdo se učí novému a staré předává dál, se stává – a tvoří své město – způsobilým pro budoucnost.

To platí s ohledem na nové občanské vědění, které se nyní jako „civic science“ a v podobě četných iniciativ občanské společnosti již významnou měrou podílí na sociální a politické, ekonomické a ekologické budoucí perspektivě měst. Jsou-li komunální politika a správa inteligentní, využijí do budoucna zdroje lokální kultury zkušeností a vědění ještě mnohem intenzivněji než doposud – nejen v otázce uprchlíků. Otevřenost a schopnost moderace se totiž s ohledem na hnutí a projekty občanské společnosti stanou ústřední legitimační otázkou městského plánování a politiky.

Proto jsou pro nás veřejné prostory našich měst tak důležité: tvoří kontaktní zóny a jeviště rozdílných všedních dnů a životních stylů, ale jsou také laboratořemi politických témat a prostory k vyjednávání o společném a rozdílném. Ale veřejné prostory stojí peníze – a ne málo. To ovšem je pak strategická investice do budoucna. Trh sám o sobě – což ukazuje dnešní vývoj měst – to „nespraví“. Především nezabrání spekulacím a gentrifikaci na úkor kvality urbánního prostoru a života. Toho docílí v nejlepším případě chytrá politika společně s aktivní občanskou společ-

ností. Jinak budou vznikat ony pevnosti boháčů, turistů a seniorů, které dnes utvářejí podobu mnoha vnitřních měst od Paříže po Moskvu. A uděláme dobře, když v tomto ohledu budeme kritičtí sami k sobě.

„Městský vzduch osvobozuje“, znělo volební heslo v dobách feudální společnosti. Aby si města tuto svobodu uchránila a zachovala, stavěla kolem sebe pevné hradby. Do budoucna naopak potřebujeme co nejvíce veřejného a svobodného prostoru, který působí jako „sociální plíce“ města. A musíme být zajedno v tom, že kdo jej zužuje nebo poškozujeme, ten naši nově probuzené občanské společnosti ve městech bere dech.

Wolfgang Kaschuba

je profesor evropské etnologie a výkonný ředitel Berlínského institutu pro empirický výzkum integrace a migrace při Humboldtově univerzitě v Berlíně, člen představenstva Německé komise UNESCO.
kaschuba@kaschuba.com

Smart City 2.0: žádoucí a uskutečnitelné

Chirine Etezadzadehová

Jak by při zohlednění technického vývoje mohlo vypadat žádoucí město budoucnosti? Přijměte pozvání k účasti na tomto myšlenkovém experimentu. Věnujme se chvilku vývoji urbánní vize budoucnosti, které bych chtěla říkat *Smart City 2.0*.

Město sestává v první řadě z většího počtu lidí, kteří si – víceméně velmi vyhraněně – slibují přístup k sociálním a technickým infrastrukturám, bezpečnosti a práci, očekávají, že si ekonomicky vystačí a budou mít přístup ke kulturnímu životu. Cílem Smart City 2.0 je vytvořit pro to podmínky. To znamená: Smart City 2.0 usiluje především o funkčnost a – aby také vesměs funkční zůstalo – o technickou a sociální resilienci. To se týká zejména infrastruktur. Ty proto pracují správně dimenzovaně, flexibilně, propojeně, integrovaně a (nejen co se týče zdrojů) efektivně. Díky proběhlému energetickému obratu je ve městě neustále dostatek energie, která je získávána výhradně regenerativně. Městské budovy byly energeticky optimalizovány, doprava rozsáhle elektrizována a obyvatelé a vlastníci nemovitostí, kteří se z velké části stali prozumenty, využívají pro optimální management energie a zdrojů digitalizaci.

Vedle zachování funkčnosti města si městské společnosti vytyčilo za cíl utvářet město, ve kterém bude stát za to žít. K tomu je podle pojetí obyvatel města potřeba živé, rozmanité a zdravé prostředí, dostatečná míra zdrojů a dobré (městské) ovzduší. Základem Smart City 2.0 se tak stává přirozené prostředí. Je potřeba si jej uchovat a chránit. To vyžaduje adekvátní zacházení s přírodním bohatstvím a jeho zdroji, a také pokud možno úplné opuštění emisí škodlivých látek. Tomuto nároku město díky energetickému obratu, postojům jeho aktérů, digitalizaci a použití nových technik a postupů maximálně vyhovuje.

Příkladem pokročilého přizpůsobení urbánním danostem je sektor mobility. Rozsáhlého rozpracování se dočkala cyklistická a pěší doprava a obyvatelé města to s díky přijali. Mobilitu městských obyvatel a částí hospodářské dopravy zabezpečila městská hromadná doprava, a to v úzké spolupráci s výrobcí automobilů a novými aktéry průmyslu mobility a na základě nových dopravních prostředků a systémů. Nové, většinou digitální výrobky a servis poskytovatelů služeb mobility založený na IT vytvářejí pracovní místa a starají se o bezproblémové možnosti mobility všech obyvatel města, kteří se zpočátku cítili omezení. Město v rámci své transformace prostřednictvím zakázů příjezdu a prohibitivního zdanění individuální motorové dopravy znemožnilo mnoha lidem individuální jízdy po městě, a tím postavilo automobilový průmysl, který je odkázaný na dlouhé horizonty plánování, před velkou výzvou.

Díky plně automatizovanému ježdění, pro něž bylo nutné vytvořit nová pravidla, dopravní infrastrukturu a soukromé i sdílené modely užívání, se ale znovu demokratizovala pohodlná individuální doprava vztažená ke konkrétní příležitosti. Doprava se stala bezpečnější, čistší, efektivnější, pohodlnější a produktivnější a je možné ji částečně přemístit do vnějších oblastí města. Městské společnosti diskutuje o tom, jestli by měly být zdaněné nevytížené jízdy soukromých vozidel. V hospodářské dopravě občas plná automatizace vozidel povážlivě ukazuje na blížící se autonomizaci průmyslu. V sektoru mobility spousta lidí vinou nového dopravního systému přišla o práci, ale mnoho nových úkolů zato vzniklo v oblasti servisu. Celé průmyslové odvětví muselo změnit způsob myšlení a rozvinout nové potenciály vytváření hodnot.

Díváme-li se na město méně abstraktně, je jasné, že města se vedle lidí skládají především z produktů. V ideálním případě by existoval jistý druh koloběhu, kde by lidé vše, co na základě životního prostředí uměřeně probudili k životu, po dlouhé době užívání přírodě opět vrátili (k pří-

rodnímu zhodnocení) nebo, zpracované, umístili do svých skladů surovin. Ve Smart City 2.0 výrobci a obyvatelé změnili své výrobní a konzumní chování. Podle etablovaných „konceptů urbánního utváření“ – a s pomocí průmyslu 4.0 – se všechny stupně procesu výrobku od vývoje po zhodnocení produktů zaměřily na cíle trvalé udržitelnosti města, nárok resiliencie a výše popsanou myšlenku koloběhu. Produkty jsou navrhovány celostně, v souladu s požadavky zákazníků a interoperabilně a se svou vysokou flexibilitou jsou určeny k dlouhodobému používání. Tímto procesem vzniklo mnoho pracovních míst a renesanci zažívají lokální řemesla. Povinná kultura vyhazování ustoupila nové statusové symbolice orientované na kvalitu a odpovídajícímu konzumnímu chování. Konzum na úkor životního prostředí, založený na katastrofálních pracovních podmínkách lidí a krutým zacházením se zvířaty zpracovávanými v hromadné zboží se stal společenským tabu.

Vzrostla všeobecná ochota platit za produkty a zvýšily se i dosažitelné marže. Nasazení moderní techniky (např. 3D tisk) a digitalizace umožňuje nové vzorce konzumu. Město mj. s využitím postupů průmyslu 4.0 vyrábí spoustu svých produktů samo. Speciality a cenné luxusní zboží spolupracujících regionů a zemí se dovážejí téměř bez emisí a ohleduplně ke zdrojům a čím dál tím víc také odpovídají městským požadavkům na výrobky. Na kraji města se ve zdravé, částečně rekultivované půdě úspěšně produkuje hodnotné potraviny a kompaktní obraz města utvářejí urbánní zahrady.

Smart City 2.0, jak jsme jej výše popsali, už vypadá opravdu trvale udržitelně, ale městští obyvatelé, tzv. *Smart Citizens*, jdou s ohledem na globalizaci, ničení životního prostředí, které na některých místech stále probíhá, změnu klimatu a celosvětovou urbanizaci ještě dál. Pojem trvalé udržitelnosti obohacují o postulát „zobecnitelnosti“. Ten stanovuje, že je potřeba ověřit, jestli jsou postoje, rozhodnutí a jednání i jejich důsledky trvale udržitelné a oprávněné, opakují-li je v různých kontextech různí a/nebo početní aktéři. Totéž platí, pokud možno, také pro produkty města s ohledem na jejich výrobu, konzum a zhodnocení.

Své společné trvale udržitelné cíle zachytili obyvatelé města ve vizi, kterou spolu rozvinuli. Pro realizaci této vize vypracovala městská správa integrovaný plán městského rozvoje, který je realizován po krocích a koordinovaně.

Městská správa Smart City 2.0 jedná podle konceptu *Urban Governance* a strukturně, organizačně a procesně se přizpůsobila novým městským

požadavkům. Usiluje o efektivitu, transparentnost a trvalou udržitelnost a zastává princip subsidiarity. Transparentnost výkonů a nadresortní, intersektorální a interdisciplinární spolupráce jsou samozřejmostí. Správa je schopná rozhodovat a jednat. Neustále se rozvíjí odstraňování byrokracie, digitalizace správních spisů, procesy participace, motivační systémy pro *Good Citizenship*, ekonomická podpora a veřejně-soukromá partnerství. Správa podporuje přístup, inkluzi a participaci a tím rozmanité příspěvky městských obyvatel. Rozsáhlá vzdělávací opatření iniciovaná správou vzbudila v obyvatelstvu hluboké uvědomění si celkové městské situace a tím na širokém základě pocit zodpovědnosti. Tak vznikl základ vzájemné soudržnosti i důvěryhodného a resilientního společenství, které hájí společné cíle.

Při realizaci těchto rozmanitých urbánních úkolů i při integraci fundamentální optimalizace mnoha procesů pomáhají informační a komunikační technologie, digitalizace a *Internet of Things*. Technika slouží Smart City jako *enabler* a prostupuje město, aniž přitom dominuje jeho obyvatelům, lidské soudnosti a rozumu. Město se ve spolupráci s ostatními městy brzy s digitalizací vyrovnalo a společným způsobem, společným učením samo rozhodlo o pronikání komunálních digitálních procesů. Díky kontinuálně velmi uvědomělému zacházení s technikou a technologiemi dosáhlo Smart City 2.0 stavu digitální resilience. Digitalizace nahradila mnoho pracovních míst, ale přes *Smart Markets* otevírá se svými rozmanitými, především lokálními a mnohdy sociálními produkty a službami nové šance pro lidi s rozdílnou úrovní vzdělání. K tomu bylo potřeba vytvořit nové systémy sociálního pojištění, nové zákony trhu práce, standardy a vzdělávací možnosti.

Shrňme si, co je – kromě politické vůle, silných vůdčích osobností a spousty kreativity – k iniciaci takového vývoje měst potřeba:

Zaprvé: Potřebujeme zkušené podniky, které kontext města s jeho výzvami chápou celostně a dnes vyvíjejí odpovídající produkty. To si částečně může vyžádat nové obchodní modely, řetězce vytváření hodnot, koncepty financování, kritéria rentability, delší investiční období a možná nové chápání růstu, ale tento úkol je potřeba zvládnout a v případě nutnosti, s riziky s tím spojenými, je realizují noví aktéři.

Zadruhé: Klíčem, jak ovlivnit chování veškerých městských aktérů, je vzdělání. Pro jednotlivého občana by se ve Smart City 2.0 mnoho změnilo k lepšímu. Smart Citizens však jednájí uvědoměleji, rozvíjejí udržitelný zájem o města a mají možnost vložit se do témat, která jim připadají

důležitá. Ve fázích transformace by částečně bylo potřeba zříci se části komfortu, ale iniciátoři by tomu měli zabránit.

Zatřetí: Potřebujeme městské správy, které jsou díky své struktuře, organizaci a procesům schopné jednat koordinovaně, efektivně a účinně. Aby města vykonala nevyhnutelnou fázi digitální transformace společně a efektivně, musejí se propojit. Komuny coby navzájem srovnatelné přehledné systémy mají v globálním kontextu potenciál uvést do chodu chytré hnutí, coby „malé jednotky“ se zevnitř stát vzorem a konečně podnít odhlasování trvalé udržitelnosti.

Chirine Etezadzadehová

je zakladatelkou „SmartCityNews.global“, předsedkyní představenstva Spolkového svazu Smart City a vede SmartCity.institute, který se zabývá výzkumnými otázkami kolem tématu „město budoucnosti“. V nakladatelství Springer jí vyšla kniha *Smart City - město budoucnosti?*.

info@smartcity.institute

Citové světy bezmocnosti

Richard Meng

Když už si politika nic netroufne, vede to rovnou k populistickému oportunismu

Politika je bojem o moc – že? Ale to je dost zjednodušené, přinejmenším v komplexních západních demokraciích v našem digitálním období. Každodenní praxi spíše čím dál tím silněji ovlivňuje zakotvení v poměrech, které s mocí nesouvisí. Ve společnosti a politice řadí pocit nemožnosti cokoli ovlivnit, který dvojnásob svádí k jednoduchým zdánlivým řešením. Pocitovaná bezmocnost získává větší vliv než naděje na moc a změnu.

„Sebevražda kvůli strachu ze shistormu“, to je název příspěvku, jež nedávno velice chválil prezident Německého svazu zaměstnavatelů. Co ekonomickému lobbistovi mluvil z duše: autor textu vyčítal automobilovému průmyslu, že se vyhýbá ofenzivní diskusi a ohýbá se před veškerými kritickými hlasy o „jednotné novinářině a samozvaných odbornících na dopravu“. Chudák průmyslová lobby, když už i její nejvyšší představitel takhle oplakává bezmocnost a chybějící odvahu automobilového odvětví.

Nářek pravda někdy bývá součástí strategie. Každopádně si o toto odvětví, navzdory tvr-

dým ekonomickým datům a krizi emisí vzniklé vlastním zaviněním, nemusíme dělat žádné velké starosti. Za zmínku ale stojí, jaký citový svět se zde ukazuje. Je to naladění těch, kteří jsou vydáni napospas, dojem, že nikdo už pořádně nebojuje (možná kromě nich samých). Trvalá defenziva jako komunikační kontext. Zkrátka: permanentní pocit bezmocnosti, když přijde na politické záležitosti. Nyní dokonce i v ekonomice. Mezi částmi obyvatelstva tak jako tak. Už dlouho to platí dokonce i v samotné politice. Mučivé zjištění, že všechny dobře míněné nápady se nedostanou daleko, že skončí nejpозději tehdy, když přijde na přetřes otázka financování. Tísňivý pocit, že co nově přichází zdola, se už „o úroveň výš“ většinou vnímá jako rušivé. Dojem, že „strach ze shistormu“ je mnohem dominantnější než naděje na profil skrze odvážné výpady. A všechny možné staré elity přece stejně odjakživa vědí, co všechno mluví proti a co se může pokazit a vyvolává odpor a tudíž riziko sebevraždy.

Pravý opak boje o moc: výsledkem je, že mnoho skutečných profesionálů se ve své hluboce pocitované bezmocnosti zabydlí a o spoustu věcí se už ani nepokouší, protože to považují za beznadějně. Že se vyhýbají chybám, místo aby hledali podněty. Že se zabývají jen populárními tématy. Kdyby i to později ztroskotalo, alespoň stáli na správně, akceptované straně. Minimálně dovnitř, ve stranách a organizacích a směrem k publiku, to stabilizuje. Jde tedy o defenzivní předcházení ještě větší nejistotě namísto ofenzivního boje o moc. Třeba jadrnými požadavky na vlastní klientelu. Požadavky, které sice vzápětí ztroskotají, ale nejprve jsou dobře přijaty. Je to vlastně kalkulované přetěžování sebe sama, ale na straně, která je legitimačně bezpečná. Lze někomu v současné době, kdy se všechno shazuje a drtí, mít toto uvažování za zlé? Stalo se to všeobecným očekáváním. Kdo se klientele pokusí vymluvit vlastní zájmovou politiku, sám propadne. Což je ostatně ve společnostech, kde se stále silněji projevuje nespravedlivé rozdělení majetku, z pohledu jakékoli klientely absolutně logické.

Boj o moc, nebo naopak pohodlí v bezmocnosti: to ale přece nakonec není správné rozhodování. Je stejně tak nesprávné jako výběr mezi harakiri a hlavou v písku. Dobrá politika vždy spočívala na vyváženosti mezi chytrými novými podněty a chytrou stabilizací dosaženého. Nové je jen to, že toto vyvažování už na nikoho nedělá dojem. Na veřejném jevišti jsou zajímavými událostmi dokonaná sebevražda a dunivý shistorm. Sněst tuto veřejnost, a přesto zarytě vyhledávat věčné kompromisy je dnes obtížnější než dřív.

To je prostředí, kde se jako úleva – nyní už i citelně – objevuje populismus. Copak není nic na

tom, že národ by mohl opět silněji znamenat vlast nebo že jsme přetížení neustálými integračními požadavky? Není pravda, že prožitky cizosti dnes působí jako hrozba? A že sociální nespravedlnost ve společnosti nelze vyrovnat ani nejlepší sociální politikou, dokud se v oblasti příjmů nadále budou rozvířat nůžky? A že následně vyvstává také otázka majetku, a nejen otázka rozdělování?

Kdo na veřejných akcích něco takového naznačí, odstraňuje napětí. Dosahuje usmíření se skeptickými částmi publika. Citový svět bezmocnosti žije ze solidarizace proti ohrožení zvenčí. Je to solidarizace, která klade malý důraz na diferenciaci.

Na druhou stranu je dnes problém bezmocnosti reálný. Angela Merkelová vůči Recepce Tayyipovi Erdoğanovi, Frank-Walter Steinmeier vůči Sergeji Lavrovovi, Spojené národy vůči hladu ve světě, venkovský starosta vůči předpisům komunálního dozoru, odbory vůči anonymní moci finančních trhů atd. Hranice prosaditelného jsou extrémně úzké, zabezpečení statu quo často už na maximu.

Proces, jak si veřejnost tvoří názor, funguje v souvislosti s náladou. Umění tedy spočívá v tom, propojit to málo rychle prosaditelného a náladu. Populisté všeho druhu to mají jednoduché, když ovlivňují náladu pomocí stereotypů, které se jim hodí. Když ovlivňují pouze náladu.

Často by mohlo pomoci fundovaně se odvolat na historii, myslet v procesech, a nejen v současnosti. Upozornit na to, co bylo dřív, jak důležité jsou změny, které od té doby proběhly. Jak složitým a mnohovrstevným způsobem byly rozumně organizovány demokratické rozhodovací procedury. Jakou kulturní předeheru měly dnešní problémy, od dějin náboženství až po vztah mladých mužů k tělesnému násilí. Jde tedy o relativizaci dnešního citového světa, u publika i u politiků. Najednou by se objevila leckterá zdánlivá bezvýchodnost jako frustrace na vysoké úrovni, aniž by se vyrežovaly reálné problémy, které jsou vždy problémy spravedlnosti.

Jenže jak těžké to je? Začíná to druhem prezentace. Velkým pokrokem bylo, že zobrazení historie se – především v televizi – vyvinulo od tradičního vyprávění o dějinách institucí k dějinám zasažených – zatím většinou fiktivním. Publikum, především to mladší, se tak nechá vtáhnout do jiných, jemu cizích, neboť starých citových světů. A přece: co zůstane, kromě pár vysoce emocionálních momentů před obrazovkou? Jaké fundované vědění, jaké stabilní poznání, hlavně o zájmech, a ne o pocitech? Politický život není drama individuální, ale kolektivní.

Právě tomuto kolektivnímu úsilí se v citovém světě bezmocnosti až příliš rádi bráníme. Na straně publika se přitom pocítovaná bezmocnost už dávno stala jakýmsi jednotícím poutem upletým tím nejjednodušším způsobem. Když si někdo stěžuje, že „ti nahoře“ stejně jen sledují své vlastní zájmy, vždycky to má ohlas. Opoziční volební boje po celém světě jsou inscenované právě tak. Přičemž slovo opozice je zde – viz Donalda Trumpa – až příliš čestné. Jedná se o hesla proti establishmentu coby prostředek ke kýžené autoritativní změně elit, nic víc.

Skutečnost, že ale něco takového – pocitově: dokonce čím dál víc – funguje, s sebou přináší otázku civilizačního pokroku. Je to opravdu tak, že lidské společnosti se obecně dokážou vyvíjet ve směru pozitivního pokroku? Opačnou (a problematickou) tezí by bylo, že v neposlední řadě vzhledem k rozpadu všeobecné veřejnosti v dohledné době posílí spíš archaické, včerejší vzorce řešení problémů, protože nabízejí domnělou jistotu tváří v tvář nepřehlednému globalizovanému světu. Že se ona míra civilizačního pokroku v myšlení a cítění, které jsme neodvolatelně dosáhli, zase rozdrobí. Od témat jako respekt a tolerance k jinakosti až po respekt k životu jako takovému, viz trest smrti. V takových poměrech se už dávno ukázalo, co si politika ještě troufne. Dost málo, většinou.

Také pocit, že o vás rozhoduje někdo jiný, pocit, který hrál takovou roli při hlasování o brexitu a jež mohli populisté tak snadno vyvolat, je v jádru pocit bezmocnosti. Londýnská politika tento pocit ze své vlastní britské tradice dokonce systematicky podněcovala a posilovala, což se zprvu chápalo jako znázornění tlaku britské lobby v Bruselu, později samovolně jako pocit ztráty autonomie po vstupu Velké Británie do EU.

Rozhodovat sami o sobě, nebo nechat rozhodovat jiné: vidět to jako aktuální otázku politického rozhodování se dotýká jádra demokratické myšlenky. Ponaučení z britského příkladu je, že demokratická politika nikdy nesmí kultivovat svůj vlastní, někdy velice reálný pocit bezmocnosti a uchýlit se k lacinému ulehčení sobě samé, protože poté velice brzy zbyde jen populistické východisko. Když lidé uvěří, že vinou politiky ztrácejí kontrolu nad svým vlastním bezprostředním okolím, má nadlokální demokracie existenciální problém. K čemu to vede, je patrné na autoritářských restauračních procesech ve společnostech mnoha zemí na celém světě od Ruska přes Filipíny po Turecko: k jásose potentátů a lhostejnosti vůči menšinám.

Přes tyto mechanismy jsou ovlivňovány politické nálady, které se pak opět projeví na výsledcích

voleb. Šance na racionální vyvrácení jsou omezené, ale existují. Tématem agendy je v této souvislosti stejně tak přehnaná centralistická regulace jako participace občanské společnosti v rámci politických rozhodovacích procesů. A přece by si nikdo neměl myslet, že z toho lze odvodit recepty, jak ten základní problém sprovodit ze světa.

Tento základní problém je rostoucí individualizace přístupu k politickým záležitostem. Na jedné straně demokratické přetěžování sebe sama, které vychází z touhy vše sám ovlivňovat, a přitom uvažovat jen ze své bezprostřední vlastní zasaženosti a stavu zájmů. Nebo se právě cítit bezmocný. A často oboje dohromady, což se ostatně k sobě hodí. K základnímu problému ale na druhé straně patří také reakce politiky, která takové klientele sama nestanoví hranice, ale přizpůsobí se jí, a pak si tím spíš naběhne do pastí bezmocnosti.

Evropa, uspořádaná a rozumem řízená obec? Když se na tento kontinent dívají jiní zvenčí a popisují jej, často ještě slyšíme podobné charakteristiky. Není-li ale jejich dojem zcela mylný a dosáhla-li Evropa skutečně mnohem více, než obvykle při pohledu zevnitř pocítujeme, tak přece musí být možné sázet v politických sporech nejen na nové argumenty, ale také na nové pozitivní emoce. Na citový svět sebedůvěry a angažovanosti. Ve výsledku to znamená: kdo chce v budoucnu vyhrát volby pro sociální a světu otevřenou reformní politiku, musí překonat blokády všeobecného pocitu bezmocnosti, ke kterému se ve své pohodlnosti příliš mnoho lidí uchyluje.

Richard Meng

je politolog, autor a člen poradního sboru NG/FH. Byl zástupcem šéfredaktora deníku Frankfurter Rundschau a mluvčím berlínského senátu. V nakladatelství Schüren naposledy vyšlo: (Ne)zvládneme to. Politika a média v krizi vlastní hodnoty.

richard.meng@t-online.de

Emoce jako základ politického jednání – nebezpečí, nebo šance pro demokracii?

Farah Dustdar

Zprostředkování politiky je téměř ve všech západních demokraciích stále více ve znamení emocionalizace a popularizace. V tuto

chvíli enormní rozsah politických propojení a závislost na expertech vede politické strany k tomu, že oslovují své adresáty prostřednictvím cíleného zjednodušování a afektivních vazeb na svou politickou stranu. To často vede ke stravitelným nepravdám a falešným slibům, které přitakávají očekávání voličů. Populismus je vsudy přítomný.

Politologie nevidí nebezpečí pouze ve vzestupu pravicově extremistických stran. Komunikační techniky a rétorické prostředky populistů si osvojilo mnoho předních politiků středu. Politiku ovládají nepravdy místo faktů, emoce místo racionálních úvah.

Vypjatá očekávání, pokud jde o racionální a diskurzivní kvality politických procesů, jež se jako ideál rozvíjely od Maxe Webera po Jürgena Habermase, se působením populistického stylu odkládají ad acta. Racionálně jednající činitelé mají pro demokracii konstitutivní význam. Racionální je v tomto smyslu takové jednání, které je logické, záměrné, promyšlené a založené na faktech, a je tedy opakem iracionálního chování, tedy chování založeného na emocích.

Teoretici racionálních konceptů si byli vědomi toho, že čistě racionální diskurz nebo racionální jednání ve skutečnosti neexistuje. Slabiny jejich modelů jsou již delší dobu předmětem vědeckých analýz. Zejména model racionální maximalizace užítka a teorie racionální volby se velmi záhy ukázaly jako kontrafaktuální.

Snahy o zapojení emocí a pocitů do teorie jednání sahají až do dob antické filozofie. Řada myslitelů, od Aristotela přes Niccola Machiavelliho, Johna Locka, Maxe Webera až po Johna Rawlse, si byla vědoma toho, jakou moc mají vášně a afekty. Emoce a pocity jakožto faktory vlivu se jim však nepodařilo do jejich teorií začlenit. Pro přírodovědce a mediky nebyly emoce a pocity lokalizovatelné, a byly tedy neuchopitelné. Způsob fungování emocí v procesu jednání byl nevysvětlitelný. Nacházely se v černé skříňce.

Klíček k černé skříňce teorie jednání se překvapivě nenalezl na poli společenských věd, ale na poli věd přírodních – prostřednictvím výzkumu mozku.

Nové zobrazovací procesy od 90. let neurologům umožnily prohlédnout a rozklíčovat proces vytváření rozhodnutí. Řada experimentů provedených v různých výzkumných centrech došla ke stejnému výsledku: předtím než dojde k racionálnímu rozhodnutí, se v mozku člověka aktivuje oblast mozku, která je odpovědná za emoce a pocity.

Rozum a cit se nevyklučují. Racionální úsudky jsou nejprve posuzovány a schvalovány v centrech mozku zaměřených na pocity. Myšlení a citění nejsou protiklady, ale komplementárními formami poznání. Dříve panující dichotomie mezi racionality a emocionalitou, která utvářela teorie jednání od antiky až dodnes, již na základě nových poznatků výzkumu mozku neplatí.

Chybějící článek mezi poznáním a úsudky

Pocity nás nepřipravují o myšlení, ale pomáhají nám tak, že bezprostředně vrhnou světlo na negativní možnosti volby a vyloučí je ze všech dalších úvah. „Pocity na pozadí“, které se objevují téměř při všech vyšších kognitivních operacích, slouží jako chybějící článek mezi poznáním a úsudky, a je třeba je podrobit vědeckému zkoumání.

„Pocity na pozadí“, které sestávají z pozitivních nebo negativních pocitů, vyvolávají v mozku stejné příjemné nebo bolestivé reakce, jako fyzické uspokojení nebo tělesná bolest. Jinými slovy: duševní zranění může být stejně bolestné jako zranění tělesné. Názorná lokalizace uspokojení a bolesti jakožto nejdůležitějších variant pocitů bude mít pro teorii jednání jistě dalekosáhlé důsledky.

Pojem „uspokojení“ nesmí být omezován pouze na příjemný pocit, který vzniká uspokojením pudu. Výkon a námaha, jejichž cílem je splnění úkolů, překonání problémů a odstranění rizik a jež proměňují nejistotu v jistotu, jsou odměňovány stavem spokojenosti a duševní pohody. Takovéto pocity se zkráceně označují jako uspokojení.

Mozek normálně vyvinutého jedince disponuje systémem odměňování, který se skládá z oblastí v mozku, nervových drah a chemických posílů a který reguluje touhu po štěstí a spokojenosti.

„Bolest“ je jako spolehlivý varovný systém důležitá pro naše přežití. „Pocit bolesti“ má nejen tělesné, ale i duševní složky. Emocionální zranění, jako je zklamání, vztek, strach a podobně, vyvolávají podle neurologických pozorování v těle stejné reakce jako fyzické utrpení. V lidském mozku je tělesná bolest a duševní bolest zpracovávána v rámci stejných rozhraní.

Vědecké studie mluví jasně: pocit vyloučenosti ze společnosti nebo pocit nespravedlnosti vyvolává aktivaci neuronů v mozku podle podobného vzorce, jako je vzorec objevující se při vnímání tělesné bolesti.

Již od Aristotela zná politická teorie mechanismus maximalizace užítka. Aristoteles vycházel z nesporné zásady evoluční biologie: člověk primárně usiluje o dosažení uspokojení a snaží se

vyhnout bolesti. Model racionální maximalizace užítka – teorie racionální volby – se v ekonomice omezuje na dosažení měřitelného, materiálního zisku. V politice se maximalizace užítka definuje primárně jako dosažení vlivu a získání moci, zejména během voleb a vytváření koalic.

Experimentální zjištění výzkumu mozku jasně ukazují, že uspokojení a bolest se skrývají ve všech našich prožitcích. Představují vztažnou soustavu, pomocí níž můžeme hodnotit okolnosti a události. Emoční lhostejnost nebo věcně neutrální úsudky předpokládané koncepcemi racionality jsou něčím nepřírozeným a z pohledu výzkumu mozku nemožným. Aktéři se zpravidla rozhodnou pro tu volbu, která je na základě jejich subjektivního vnímání výhodnější, tedy která maximalizuje jejich uspokojení nebo radost a minimalizuje jejich ztrátu nebo bolest.

Systém „odměn a trestů“

Experimenty zaměřené na výzkum oblastí v mozku, které jsou odpovědné za odměňování, kde je vnímáno uspokojení a jsou vyplavovány chemičtí poslové štěstí, nebo kde naopak vznikají bolestivé podněty jako trest, přinášejí neustále nové poznatky. Výzkum mozku vrhá světlo na celou řadu duševních a sociálních jevů, které dosud nemohly být předmětem experimentů. Jednoznačně ukazuje, že „odměny a tresty“, které představují základ právního systému, nejsou formovány pouze kulturně. Mají svůj původ v činnostech lidského mozku.

Jaký může být přínos nových poznatků z oblasti výzkumu mozku pro další výzkumná odvětví, jako je například zkoumání voleb, extremismu nebo demokracie?

S ohledem na skutečnost, že liberální demokracie v souvislosti s nestabilními menšinami, krizemi důvěry, občanskými protesty a podobně dospěly na hranice své působnosti, mohla by integrace emocí a pocitů do teorie vést k efektivnějšímu jednání na jejím základě.

Intelektuální procesy nejsou chápány pouze na základě rozumových a rozumných kritérií, ale mnohem více optikou vlastních potřeb a stanovisek v rámci jejich příslušného subjektivního významu.

V pozadí našich racionálních úsudků stojí vždy, přestože si toho nejsme vždy vědomi, snaha zlepšit naši situaci a vyhnout se nepříjemnostem. Dimenze minimalizace bolesti a maximalizace uspokojení jsou přítomny více či méně ve všech politických úsudcích a jednáních. Systém „odměn a trestů“ má pro politické činitele klíčový význam.

Politik činí to, co mu propůjčuje dobrý pocit: pocit spokojenosti, splněné povinnosti, požitku z moci, materiálních výhod, vítězství a dominance.

Stejně tak se primárně řídí svými pocity voliči. Racionálně jednat znamená učinit takovou volbu, která v konečném důsledku maximalizuje dobrý pocit a štěstí. Sotva existuje nějaká politická událost, kde by nehrály žádnou roli „pocity na pozadí“ a dimenze uspokojení a bolesti. Bez uspokojení a štěstí, bez onoho příjemného šimrání v břiše, by člověk vnitřně zamrzl. Pocity pohody nebo zlosti, které mohou být podmíněny hmotně či nehmotně, hrají v preferencích voličů klíčovou úlohu.

Výsledkem zahrnutí „pocitů na pozadí“ do procesu utváření úsudku a uchýlení se k mechanismu odměny a trestu je vzorec, který umožní rozpoznat populistické záměry a odlišit je od legitimních demokratických výpovědí. Populista využívá lidské pocity a potřeby pro vlastní účely. Tím, že nabízí jednoduchá řešení, vyvolává u voličů pocity štěstí. Demokratický politik by naproti tomu měl pocitům občanů, jejich strachům a nadějím, porozumět a vytvořit afektivní bázi pro řešení komplexních problémů dnešní doby. Na druhou stranu nelze každý emocionální projev nebo jednání samo o sobě odsuzovat jako populistické. A ne každý politik, který se zabývá pocity a emocemi občanů, si zaslouží být stigmatizován jako populist. Demokracie, která s ohledem na racionální diskurz nebere vážně strachy, starosti a naděje občanů, otevírá prostor populistickým politikům a stranám. Touha po pocitech blaha a spokojenosti patří k podstatě lidské přirozenosti a jako základní motiv jednání má evoluční význam.

Demokracie se nezakládá pouze na racionalitě

Racionalita a emocionalita nepředstavují protiklady. Opakem „racionálního“ není „emocionální“, ale „iracionální“, a opakem „emocionálního“ pak v žádném případě není „racionální“, ale „bez emocí“. Racionální, a tedy dobře odůvodněnou pozici je možné zastávat zcela emocionálně a s velkou vášní. Zrovna tak by bylo možné zastávat zcela iracionální názor bez jakéhokoliv citového pohnutí.

Chlad a absence citů u člověka v žádném případě nesvědčí o vysoce rozvinutém rozumu. A stejně tak není neschopnost člověka používat rozum známkou hloubky jeho citů. Schopnost dávat najevo pocity a mluvit o nich je stejně důležitá pro racionální diskurz jako pro pragmatickou argumentaci.

Demokracie se nezakládá pouze na racionalitě svých obyvatel. Ve stejné míře potřebuje empatii,

participaci, zdravý rozum, solidaritu, spravedlnost, férovost a schopnost týmové práce – tedy vlastnosti, které obsahují silné emocionální složky. Úkol politického vzdělávání se neomezuje pouze na podporu utváření racionálních úsudků. Musí přijímat emoce a pocity, které jsou demokraticky prospěšné, a zapojovat je do svého vzdělávacího programu. Odstranění dichotomie racionality a emocionality otevírá dveře nové struktuře politického uspořádání.

Vzhledem k tomu, že výzkum mozku zkoumá člověka se všemi jeho biologickými a duševními, stejně jako racionálními a emocionálními dispozicemi, nabízí možnost vytvoření univerzální teorie jednání, která může přesahovat hranice vyznání a kultur a zároveň působit normativně.

Farah Dustdar

je spisovatelka a vystudovaná politoložka. Předmětem jejího výzkumného zájmu je především demokracie, Immanuel Kant a ženy.
dustdar@pt.lu

Propojení bez proměny: politika vůči Rusku v krizi

Felix Hett

Již více než dva roky jsou vztahy mezi Evropskou unií a Ruskem v hluboké krizi. Někdejší „strategické partnerství“ je minulostí. Německá debata o Rusku se s ohledem na tuto skutečnost zaměřuje na dva extrémní póly. Na jedné straně stojí frakce „Smažme to“, která by se, navzdory anexi Krymu, jež je v rozporu s mezinárodním právem, a aktivnímu napomáhání Moskvě válečným událostem na východní Ukrajině, nejradyji co nejdříve vrátila k „business as usual“, tedy stavu před rokem 2013 – v zájmu drahocenného míru a dobrých obchodů. Na druhé straně se nacházejí „Studenti válečníci“, kteří volají po tom, abychom vytrvali: ruská hvězda klesá, a buď „regionální velmoc“ s ohledem na mizející zdroje sama přizná porážku, nebo budou vládnoucí elity – po vzoru Ukrajiny – dříve nebo později smeteny povstáním. Mezi těmito dvěma póly názorového spektra probíhá debata. Přitom se stoupenci obou frakcí stále znovu odvolávají na odkaz sociálnědemokratické východní politiky: někteří by tuto politiku nejradyji viděli definitivně vykázanou do říše mýtů. Sovětský svaz podle nich koneckonců ztroskotl buď na Afghánistánu, nízkých cenách ropy nebo na Reaganově hvězdné

válce – nikoliv však v důsledku politiky uvolňování napětí Willyho Brandta. Jiní požadují znovuzavedení východní politiky, která by byla zpravidla zredukována na samé jádro: proměna obchodem. Větší hospodářské propojení by podle této logiky z Ruska učinilo spolehlivějšího partnera a dlouhodobě podpořilo společensko-politickou modernizaci Východu.

Podle argumentů britského historika Hanse Kundnaniho je přítom tato debata poznamenána často pokřiveným vnímáním východní politiky – dokonce i mezi sociálními demokraty. Otázka, jaký podíl měla východní politika na kolapsu východního bloku, je koneckonců zajímavá, ale politika, kterou zásadním způsobem prosazoval Egon Bahr, je zde poměřována nesprávným cílem: zamýšlena nebyla demokratizace Sovětského svazu, ona „proměna“ se měla odehrát ve vnitrostátních vztazích v rámci Německa. „Sbližování“ se Sovětským svazem bylo prostředkem k cíli, k překonání německého rozdělení. Výměna zboží Spolkové republiky se zeměmi východního bloku byl přitom jeden nástroj z mnoha.

„Proměna propojením“ – sporný koncept

Po roce 1990 byl historický dopad nesporně úspěšné východní politiky ve veřejném diskurzu přeháněn. Po roce 2000 znatelně inspirovala politiku Spolkové vlády vůči Rusku, která nyní chtěla dosáhnout „proměny propojením“ (bývalý kancléř Gerhard Schröder v roce 2007). Na rozdíl od realisty Bahra byly střídající se týmy vytvářející koncepcie na ministerstvu zahraničí ovlivněny liberálními teoriemi mezinárodních vztahů, podle nichž zapojení do globálních toků zboží a oboustranná závislost učiní ze států „odpovědné zainteresované subjekty“ mezinárodního systému, a kromě toho podnítl vnitřní reformy. To na jedné straně není až tak s podivem, protože tento zahraničně politický přístup si vzal ponaučení z evropského sjednocení, odpovídal liberálnímu duchu doby po „konci dějin“ a také politice, kterou dodnes vedou různé americké administrativy vůči Číně. Nyní lze pozorovat nezlomnou víru v transformativní sílu volného obchodu v diskusi o asociační dohodě mezi EU a Ukrajinou, která představovala vnější podnět pro současnou krizi vztahů EU a Ruska.

Na druhou stranu panují nejen u levicových ekonomů pochybnosti o pozitivních účincích volného obchodu a přímých zahraničních investic pro všechny zúčastněné. Kromě toho je realistická škola mezinárodních vztahů, co se týče vzájemné hospodářské závislosti, skeptická: častou námitkou je koneckonců to, že první světová válka vypukla v okamžiku tehdejšího vrcholu globalizace. A Rusko se v březnu 2014 rozhodlo anektovat

Krym bez ohledu na to, že obchod s EU dosáhl krátce předtím – v roce 2012 – rekordní úrovně.

Z pohledu realistů je pro chování států rozhodující rozdělení sil v rámci hospodářského propojení. Podle amerického politologa Dalea Copelanda záleží především na očekávání vládnoucích elit, pokud jde o budoucí přesuny moci v rámci vzájemné závislosti: pokud se stát obává, že se poměry vyvinou v jeho neprospěch, neodradí ho propojení od agresivního jednání. To se může stát v případě, že hrozí ztráta důležitého odbytového trhu, nebo pokud jsou perspektivy vlastního hospodářství špatné. Tolik teorie. Otestovat ji na současné krizi vztahů EU a Ruska by byl přínosný počín: neboť Moskva koneckonců v roce 2013 cítila, že dohoda o volném obchodu mezi EU a Ukrajinou zásadně ohrožuje její hospodářské zájmy. A od překonání hospodářské krize v roce 2009 je člověku se zdravým rozumem jasné, že se dosavadní ruský model růstu vyčerpá – a nový není na obzoru.

Německo-ruské partnerství pro modernizaci vyhlášené v roce 2008 mohlo na věci změnit jen málo. Rétoricky bylo inspirováno východní politikou, a zároveň bylo ve svých cílech nesrovnatelně ambicióznější, protože si kladlo za cíl proměnu v Rusku. Spočívalo na exportních zájmech německého průmyslu, což pro jeho podporu ze strany společnosti zpočátku nepředstavovalo nevýhodu. Kromě toho mohlo v období „interregna“ prezidenta Dmitrije Medveděva doufat v dostatečnou podporu a přijetí v Rusku. Zároveň se tato politika vyznačovala dvěma nedostatky. Logika propojení byla ve svých potenciálních účincích přeceňována. Kromě toho nebylo dostatečně promyšleno, jakým způsobem by partnerství pro modernizaci mělo přispět ke kýžené sociální proměně v Rusku. Dovozy technologií sám o sobě ještě asi nikde nezpůsobil transformaci celé společnosti. Koneckonců nedokázalo partnerství pro modernizaci ve své stále dýchavičnější politické realizaci přestát ani tři roky, když první komentátoři začali ohlašovat jeho ztroskotání.

Poučení z východní politiky

Co si tedy dnes můžeme odnést z východní politiky 60. a 70. let? S ohledem na zásadním způsobem proměněné rámcové podmínky ve srovnání s obdobím bipolární konfrontace bloků jsou to především metody, které dodnes symbolizují Willy Brandt a Egon Bahr. Za prvé je třeba jmenovat schopnost zaujmout dlouhodobou perspektivu a udržet kurz. Za druhé je to základní princip, podle něž je status quo nejprve třeba rozpoznat, analyzovat a přijmout, než je ho možné překonat. Následuje politika malých kroků, které na první pohled nemusejí nutně směřovat správným směrem, ale z celkového pohledu se správným směrem

ubírají – stejně jako bylo zdánlivé zakonzervování německého rozdělení prostřednictvím de facto uznání Německé demokratické republiky předpokladem pro jeho překonání.

Debata o politice Německa vůči Rusku inspirovaná východní politikou se tedy musí zaměřit na tři otázky: Jaký je status quo? Jaký je cíl? A jaké malé kroky přicházejí v úvahu, aby bylo cíle, tedy znovuoobnovení míru v Evropě, dosaženo? To platí rovněž pro předpoklad, že demokratické, prosperující Rusko s tržním hospodářstvím, které je ve svých zahraničních vztazích kooperativní, činí dosažení tohoto cíle pravděpodobnějším. Status quo je však jiný: Rusko se nachází na autoritativní stezce, jeho ekonomika je ovládaná oligopolem a dobýváním renty a konfrontativní zahraniční politika posledních dvou let se u lidu očividně těší velké oblibě. K uznání těchto skutečností patří také fakt, že možnosti působit na tyto okolnosti zvětší jsou krajně omezené.

Jaké jsou možné malé kroky, které v krátkodobém horizontu přinesou mír a ve střednědobém až dlouhodobém horizontu učiní kooperativní zapojení Ruska pravděpodobnějším? Při hledání odpovědi by mohl být užitečný další bonmot Ego na Bahra, a sice jeho charakteristika politiky uvolňování napětí jako „německého vnitropolitického juda“: při judu se soupeři snaží předvídat záměry protivníka a odklonit jeho energii k vlastnímu prospěchu jinam. Stálo by za pokus obohatit debatu o Rusku, která je již ve svých reflexech částečně ritualizovaná, o úvahy, které v tomto smyslu možná působí kontraintuitivně: do jaké míry se například u elit vládnoucích v Rusku vytvářejí pozitivní očekávání do budoucna, pokud jde o spolupráci se Západem? Je v této souvislosti smysluplné předhazovat Rusku jeho slabé stránky, jako to činí Barack Obama, který Rusko označuje jako „regionální mocnost“? A jaká je šance strukturální proměny v Rusku – již narušenou exogenními faktory, jako je pád cen ropy, pokles hodnoty rublu, hospodářské sankce – konstruktivně doprovázet z Evropy? Odklon od jednostranné fixace na vývoz přírodních zdrojů, který je v dobách vysokých cen ropy marně požadován, probíhá v Rusku v současné době z donucení – dokud ceny ropy a kurz rublu setrvávají na nízké úrovni. Krátkodobě je tento stav problematický, ale ze střednědobého hlediska v sobě skrývá naděje na znovuoživení ruského průmyslu, což by Rusko mohlo v dlouhodobém horizontu zásadním způsobem proměnit.

Felix Hett

je referentem pro Rusko v Nadaci Friedricha Eberta v Berlíně. felix.hett@fes.de

Hodnotové společenství nebo zájmové sdružení?

Herfried Münkler

O přestavbě Evropské unie po brexitu

Situace kolem Evropské unie již delší dobu není nejrůzovější a blížící se vyjednávání o brexitu jsou tak pouhým článkem již značně dlouhého řetězu: v současné Evropské unii očividně není možné problémy řešit jinak než s cílem pouze získat čas. Důsledkem toho je, že se množí dočasně pozastavené, ale nevyřešené krize, které se nad Evropskou unií prostírají jako neustále zbytnující krunýř a omezují její politickou i hospodářskou flexibilitu. Výsledkem je nejprve sotva postřehnutelné, ale později stále zřetelnější, přeskupování politických sil, které se projevuje poklesem významu Evropské komise a Evropského parlamentu a zároveň vzrůstajícím významem Rady ministrů, a v konečném důsledku tedy členských států a v jejich rámci také opět čím dál mocnějších a vlivnějších politiků.

Z tohoto vývoje je pro všechny dobře patrný politický význam jednotlivých členských států, a to společenství Evropanů v konečném důsledku neprospívá. Evropská unie sama sebe v důsledku toho nevnímá jako společenství, ale jako seskupení národních států, které s ohledem na EU neustále vzájemně porovnávají svůj vliv a své zisky. To, čemu měl evropský projekt zabránit, je v tuto chvíli čím dál více patrné: státy na sebe nahlížejí plny závisti a žárlivosti a z partnerů se očividně opět stávají konkurenti a rivalové, ne-li přímo protivníci. Bylo by lehkomyšlné se domnívat, že to takto může po dlouhou dobu dobře fungovat. Tuto krizi nebude Evropská unie moct nečinně vysedět. Musí být schopná krizi aktivně řešit, aniž by se se přitom rozpadla.

Rozhraní nejrůznějšího druhu

Je to patrné na stále viditelnějších dělicích čarách v rámci Unie a na periodicky se opakujících erozivních tendencích na jejich okrajích. Užitečný je však také srovnávací pohled na země, které se chtějí stát členy EU, a na ty, které kdysi jejími členy být měly, ale nestaly se jimi a dnes jsou od přistoupení vzdálenější než kdy předtím. Především dvě dělicí čáry v rámci EU v posledních letech stále častěji vyplouvaly na povrch: ekonomicko-fiskální linie mezi severními a jižními členskými státy, přičemž Francie se nemůže rozhodnout, zda patří více k severu, nebo k jihu, a politicko-kulturní linie mezi státy střední a východní Evropy, konkrétně Polskem, Maďarskem

a Slovenskem, které vedou stále nacionalističtější politiku, a ostatními státy, které minimálně ve svých oficiálních vyjádřeních zůstávají věrně myšlenky, že Evropa může překonat své problémy pouze tehdy, pokud bude jednat jako společenství. Skutečnost, že Francie neví, zda patří k jihu, nebo k severu, a není schopna v této situaci hrát úlohu zprostředkovatele, jí stála v rámci EU hodně vlivu. Německo-francouzská souhra již nefunguje – a to je velký problém.

Grexit a brexit, tedy možné vyloučení Řecka a po referendu následující vystoupení Velké Británie z Unie, představují ony erozivní tendence na okrajích EU, a i když jejich označení – grexit a brexit – znějí velmi podobně, jsou faktory, které v obou případech hrají roli, přesto zcela odlišné: v jednom případě jde o možnost, kdežto v tom druhém o vůli. Zatímco problémem Řeků je, že jsou odkázáni na další převody peněz z Unie, bylo a je problémem Britů, že jejich ochota realizovat takovéto převody, respektive nést náklady spojené s užíváním společného hospodářského prostoru, jako je například volnost pohybu obyvatel, je nižší, než jaká je zakotvena ve Smlouvách. Evropská unie však nyní spočívá na Smlouvách a na důvěře v platnost těchto Smluv, takže jejich napínání v případě Řecka a ustanovení o výjimkách, která byla vyjednána s Brity, aby se je přeci jen podařilo v Unii udržet, nebezpečně směrem z okrajů působí na centrum: podkopávají důvěru v bezpodmínečnou platnost Smluv a příživují touhy států vyjednat si při nejbližší příležitosti ustanovení o výjimkách také pro sebe. Úkolem Smluv bylo začlenit zájmy jednotlivých států do společného zájmu společenství. Jakmile se v tomto principu objeví trhliny, vystoupí zájmy nepokryté do popředí a uplatní se v podobě odstředivých sil. Tato skutečnost bude hrát při jednáních o vystoupení Velké Británie klíčovou roli: pokud vystoupí z EU uděláme pro Brity snadné, bude to ostatní motivovat k tomu, aby si pro sebe vyjednali stejné podmínky; pokud se tomu budeme snažit vyhnout a pokud dojde k tomu, že Británie vystoupí také z Evropského hospodářského prostoru, bude to mít pro všechny zúčastněné bolestné ekonomické následky.

Mezi hodnotami a zájmy

V reakci na popisované problémy ještě donedávna zaznívalo, že sjednocená Evropa je konečnou etapou nejen zájmovým sdružením, ale především společenstvím založeným na hodnotách, a když má orientace na zájmy příležitostně odstředivé účinky, jsou tyto účinky vyrovnány dostředivým působením společné hodnotové orientace. O tom je v současné době však třeba značně pochybovat, a tyto pochyby jsou ještě silnější, když se podíváme na kandidáty na členství v EU a na země, které

by byly přímo předurčeny k členství v Unii, ale které se členem v žádném případě stát nechtějí: státy, které mají o členství v EU silný zájem, jsou chudé země Balkánu a Ukrajina, zatímco Norsko a Švýcarsko se v dohledné době členy stát nechtějí. To je problém, protože Norsko a Švýcarsko by byli čistí plátcí, zatímco státy, které v současné době o členství žádají, budou do jednoho přijímajícími zeměmi. V otázce příslušnosti hrají zájmy očividně větší roli než hodnoty, protože pokud jde o hodnoty, patří Norsko a Švýcarsko do Evropské unie mnohem více než všechny kandidátské země. Ale když bude čistých příjemců více a čistých plátců bude po vystoupení Velké Británie méně, vzroste zátěž pro zbývající čisté plátce, a v důsledku toho nabydou také u nich na intenzitě politické síly, které si kladou za cíl vystoupení z EU.

V zásadě stojí evropští politici v této situaci před otázkou, zda chtějí důvěřovat institucionálnímu řádu tak, jak v Evropě v posledních desetiletích vznikl. Mohli by se při tom uklidňovat mantrou, že ze všech předchozích krizí vycházel evropský projekt posílen, takže není důvod si dělat starosti a provádět reformy orgánů EU. Není přece možné odhadnout, kam by tyto reformy dospěly. Nebylo by zde mnohem smysluplnější využít čas, než dojde k opětovnému oživení finanční krize nebo než se objeví další výzvy spojené s přílivem uprchlíků, k provedení komplexních reforem EU, nebo alespoň k jejich zahájení? Vyjednávání o brexitu s Brity nabízí takovouto možnost. Takovéto reformy musí zajistit Unii větší flexibilitu a elasticitu, a oslabit tak odstředivé síly. Nutno přiznat, že se nejedná o snadné rozhodnutí, protože obě možnosti – jak vyčkávání, tak reformování – s sebou přinášejí značná rizika. Problém v nakládání s těmito riziky spočívá v tom, že je nelze spolehlivě posoudit, takže je není možné ani vzájemně porovnat.

Vzhledem k tomu, že za těchto okolností panuje takřka přirozená tendence k vyčkávání a pasivitě, a tedy sklon nezasahovat do stávajících orgánů Evropské unie, jsou zde uvedeny některé důvody pro reformu, které by vedly k jiné Unii, než jak ji známe dnes. První argument zní, že orgány byly vytvořeny pro skupinu států, které si byly z hlediska společenské struktury, a pokud jde o politickou kulturu a kolektivní paměť, mnohem podobnější, než nynějších 28 a budoucích 27 zemí shromážděných v Evropské unii. Zejména rozšíření Unie na jih a na východ mělo za následek, že zásada rovnosti členství, kterou v minulosti již naleptali Britové, již nadále není udržitelná. To vede ke konceptu vytvoření více úrovní členství, přičemž stávající členové by se museli rozhodnout, jaký stupeň si pro sebe zvolí, tedy jakou úroveň povinností (ale také práv) na sebe chtějí vzít. Tomu by

pak ale také museli dostát. To by mělo tu výhodu, že by bylo možné zohlednit různé zájmy a schopnosti, aniž by bylo při každé příležitosti nutné odvolávat se na společné hodnoty jako na dočasné pomocné řešení nebo schvalovat ustanovení o výjimkách, což by v dlouhodobém horizontu vedlo pouze k tomu, že by se tyto hodnoty staly nedůvěryhodnými.

Evropská unie už by nebyla jednotným společenstvím, ale rozvinula by se do systému kruhů a elips, které by byly uspořádány kolem silně integrovaného evropského jádra. Bylo by možné hovořit také o uspořádání, které směrem k okrajům oslabuje. Do jisté míry existují v současném uspořádání EU náznaky takovéto struktury, pokud považujeme za takovéto kruhy prostor EU, eurozónu, evropský hospodářský prostor a schengenský prostor: někde se prolínají, ale nejsou totožné. Toto uspořádání by EU propůjčilo flexibilitu a elasticitu a mohlo by vést k tomu, že krize již nebudou zpochybňovat celý evropský projekt jako takový. V centru Evropské unie, tam, kde by se protínaly všechny kruhy a elipsy, by pak vzniklo jádro Evropy, tedy jakési ředitelství takto vytvořené Evropy, které by bylo také schopno rozhodovat v existenčních otázkách. A samozřejmě by byla třeba ustanovení, která by umožňovala vstupování států do těchto integračních úrovní a jejich vystupování, přičemž smysluplný by byl časový závazek na deset a více let. Takovýmto způsobem by se zvyšovala nebo snižovala úroveň práv a povinností. Toto uspořádání by Evropské unii zajistilo flexibilitu, kterou potřebuje, aby dostala pod kontrolu odstředivé síly ve svém nitru.

Herfried Münkler

je profesorem na Institutu politických věd Humboldtovy univerzity v Berlíně. Nedávno v nakladatelství Rowohlt Berlin vyšla jeho kniha *Kriegssplitter. Die Evolution der Gewalt im 21. Jahrhundert* (Fragmenty války. Evoluce násilí v 21. století).

herfried.muenkler@rz.hu-berlin.de

O hluboké krizi Evropské unie: příčiny a odpovědnost

Gesine Schwan

Na cestě ke stále užší evropské integraci byla Maastrichtská smlouva (1992) ustanovující měnovou unii rozhodující stanicí. Vzhledem k zavedení a posílení takzvané hospodářské soutěže mezi

lokalitami představovala první rozhodující výhybku, která evropské národní státy, mezi kterými již panovala historická napětí, dále svedla proti sobě a podkopala jejich vzájemnou solidaritu. V rámci takzvané teorie nabídky, která s cílem oživit ekonomiku sázela jednostranně především na snížení pracovních a sociálních nákladů a daní, vstoupily evropské státy do závodu o nejhorší podmínky na úkor zaměstnanců a sociálně slabších. Veřejné statky, které mohly v rámci „sociálního tržního hospodářství“ kompenzovat nespravedlnost a nadto vyrovnávat makroekonomické výkyvy, byly omezeny. Zároveň se drasticky prohloubily rozdíly mezi chudými a bohatými a prohlubují se dodnes.

Společná měna odsouhlasená v Maastrichtu měla překonat dosavadní dominanci Německé spolkové banky a německé marky jakožto hlavní evropské měny a zároveň usnadnit ekonomickou výměnu. Nezávislá Evropská centrální banka měla zohledňovat všechny evropské zájmy a vést spravedlivou měnovou politiku. I bez institucionálně společné fiskální, hospodářské a finanční politiky, na níž nebylo možné se tak rychle dohodnout, se národní ekonomiky vzájemně přizpůsobily, protože se domnívaly, že nepříznivé vývoje již nebude možné odvrátit měnovou politikou na úrovni jednotlivých národních států. Až do bankovní krize v roce 2008 se zdálo, že tento odhad je správný.

Tato krize se stala zásadní výzvou pro soudržnost Evropské unie. Zásadní otázka byla následující: podaří se evropským vládám rozhodovat ve vzájemné solidaritě a s ohledem na obecné blaho Evropy, nebo se zaměří pouze na své (krátkodobé) národní výhody?

Rozhodnutí de facto z velké části padlo ve prospěch zájmů jednotlivých národních států, ovšem pouze do té chvíle, dokud nezačalo hrozit akutní nebezpečí rozpadu EU, které by vlastní krátkodobé mocenské zájmy ohrozilo. Pak bylo rychle uhněteno krátkodobé pomocné řešení, které ovšem problémy pouze odsunulo s tím výsledkem, že se problémy stále znovu vynořovaly a nabalovaly se na ně nové. To krizi EU ještě vyostřilo, a pro mnohé se nyní jeví jako bezvýchodná.

K následujícím rozhodnutím by v průběhu uvedeného vývoje existovaly alternativy:

První rozhodnutí stanovilo, že zásada „no bailout“ (žádný bailout) pro státy (nikoliv pro banky!) je nezvratná a právně zakotvená. To je diskutabilní. Evropské státy sice nelze nutit k solidaritě k sousedním státům; na druhou stranu by ale v krizi, kde hrozící insolvence ani v Irsku, ani v Portugalsku nebo Španělsku nepřamenily z nezodpovědné státní dluhové politiky, mohly státy pomoci zcela

dobrovolně. Politická ochota k solidaritě však neexistovala. Byla by jistě vyžadovala evropskou politickou prozíravost a zpochybnila by neoliberální důvěrou v seberegulaci trhů a dále všeobecné podezření vůči demokratické politice s ohledem na její empirii. Ani k jednomu však nedošlo.

Druhé rozhodnutí naopak pomocí falšování skutečností opět vzkřísilo jasně zavrženou neoliberální teorii a povýšilo ji na dogma další hospodářské a finanční politiky EU. Zatímco hospodářská a finanční krize byla vyvolána bankami a státy se zadlužily především na základě bailoutů těchto bank, postavili evropští rozhodující činitelé (Evropská centrální banka a Evropská rada) situaci „programových zemí“, které se dostaly do potíží, na roveň skutečné řecké státní dluhové krizi, a opět tak zabředli do vytyčeného směru neoliberální politiky.

Z toho pramenilo třetí rozhodnutí, netýkající se Německa, k odpovídající úsporné politice, která oslabeným národním ekonomikám pomohla tím méně, čím důsledněji byla prosazována. To pak často záviselo na stranické a politické afinitě rozhodujících činitelů, což například působilo ve prospěch konzervativní španělské vlády.

V souvislosti s tím vzniklo v Německu a v bohatších severoevropských státech jakožto čtvrté rozhodnutí vyprávění o příčinách evropské hospodářské a finanční krize a odpovědnosti za ni, přičemž za odpovědnou byla označena politika národních států – a nikoliv banky, které krizi opravdu způsobilý – a zároveň se sáhlo po zastaralých vysvětleních na základě národních povah. Za tím se skryli transnacionální rozhodující činitelé v bankách a do popředí se dostaly údajně lehkomyšlné jednající národní vlády. Za viníky byli označeni jejich voliči, kteří pak byli zasypani stereotypy a označováni jako líní, nezodpovědní, neschopní a podobně. Tak bylo možné ospravedlnit, proč by soukromě vyvolanou finanční mizérii měli nést v úsporných programech lidé, kteří předchozí rozhodnutí nečinili. Zároveň byla tato situace živnou půdou pro renesanci národních stereotypů. Alternativou k tomuto řešení by bylo více se v rámci těchto událostí držet pravdy a spravedlivě rozdělit odpovědnost.

Na znovu nastolené neoliberální trase následovaly další stanice evropské úsporné politiky, které vedly k vysoké trvalé nezaměstnanosti zejména v jižní Evropě. Vyrovnané rozpočty měly – jak bylo zakotveno v zákonech – vždy přednost před všemi ostatními prioritami hospodářské politiky (překonání nezaměstnanosti, investice do infrastruktury, vzdělávání a dalších veřejných statků). Za tím stojí německá tradice ordoliberalismu.

Kořeny této teorie sahají do období před demokracií. Představuje si stát, tedy státní byrokracii, jako neutrálního profesionála, který není náchylný vůči různým společenským zájmům. Tato strategie má tendenci snažit se nahradit politiku prosazováním vlivu práva a automatismy. V pozadí stojí pesimistický náhled na člověka, přičemž tento pohled nedůvěřuje demokratické většině, že by mohla činit rozumná rozhodnutí. Tato rozhodnutí místo toho musí činit profesionální elita a musí být pokud možno nepozměnitelná.

Tím vzniklo systematické přemostění k dnešní představě neoliberalismu, který s ofenzivní rétorikou nasazuje proti jednotlivým společenským zájmům princip TINA (*There Is No Alternative* – neexistuje alternativa), jenž neguje podstatu jakékoliv politiky, a vytyčuje tak orientaci na obecné blaho. Jisté je, že za propagací profesionálních „správných“ technokratických rozhodnutí je možné ještě účinněji skrýt mocná partikularistická lobby.

Alternativou k této v důsledku antidemokratické technokratické strategii je demokratická ochota připustit možnost, že se lze o různých hospodářsko-politických strategiích rozumně, transparentně a s použitím argumentů domluvit. Tím by bylo možné otevřeně a na základě empirických důkazů diskutovat o tom, jak se postavit ničivé mizérii dlouhodobé rozsáhlé nezaměstnanosti, mizérii související s odchodem cenných, vysoce vzdělaných pracovních sil z jižní a východní Evropy, znejistění celých společností a zuřícímu pravicovému extremismu a rasismu.

K alternativnímu řešení patří také schopnost inteligentně a kooperativně bojovat proti strachu z globálních výzev souvisejících s chudobou, klimatickými změnami a terorismem, který pramení z fundamentálního znejistění, a tím také společně nalézt udržitelné řešení pro migraci uprchlíků místo jejich izolace a zastrasování, které ničemu nepomohou a trvalé řešení nepředstavují.

Tím jsme se dostali k centrálnímu charakteristickému rysu současné krize Evropské unie: v jádru spočívá ve ztrátě demokratické kontroly, veřejné transparentnosti a politického podílu; krátce řečeno: ve ztrátě demokratické legitimity. Rostoucí počet občanů již nevěří, že rozhodující činitelé jednají ve prospěch obecného blaha, a pociťuje bezmoc, pokud jde o jejich společné záležitosti a každodenní život. To platí také a zejména pro národní vlády, které od dob bankovní krize ve shromáždění Evropské rady dirigují EU ve jménu zatvrzelých národních zájmů. Veřejné debaty o alternativách se – ze systémových důvodů, ale také z důvodů spočívajících v osobním jednání aktérů – již léta nekonají. Alternativy

byly zamety pod stůl, takže se obyvatelstvo po právu cítí bezmocné a balamucené.

Nacházíme se nyní v situaci, kdy Evropská unie nenabízí žádný společný, důvěryhodný a konstruktivní projekt – ani v politice ve vztahu k uprchlíkům, měnové, hospodářské nebo sociální politice, a už vůbec ne v politice, která by se zabývala globální odpovědností Evropy, pokud jde o klimatickou politiku nebo o globální cíle udržitelnosti. Nedůvěra panuje také mezi národními bezpečnostními službami, což obraně proti terorismu neprospívá. Jako faktická základna, na kterou se lze odvolat, existují pouze konkrétní zájmy národních vlád. A to nestačí, pokud máme nadále zůstat spolu a společně utvářet budoucnost.

Jakou odpovědnost nese německá spolková vláda?

Není pochyb o tom, že hospodářská a měnová unie vystavila politickou prozíravost špiček v EU vysokým nárokům. V jádru je pro udržení sounáležitosti třeba – jako vždy v nejednotných měnových prostorech – vůle k solidaritě a k finančnímu vyrovnání.

Není pochyb o tom, že bankovní krize vystavila systémové problémy měnové unie ostrému dennímu světlu, ale také tuto krizi bylo možné překonat solidárně pomocí předvídativé politiky.

Není pochyb o tom, že by bývalo vyžadovalo odvahy na základě empirie přiznat, že se neoliberalní politika mýlí, a vyjednat cestu, která by přinášela ovoce všem. Také trpělivosti by bylo třeba. A bylo by nutné vystoupit proti mocným zájmům, které z této mylné cesty profitují.

Není pochyb o tom, že by bývalo nutné podstoupit otevřenou diskusi o alternativách. Bývalo by třeba riskovat i porážku ve volbách, když se člověk chtěl držet pravdy.

Odpovědnost je samozřejmě rozptýlená. Ale bez pochyb nebylo v posledních letech možné učinit žádné zásadní rozhodnutí bez německé spolkové vlády, a zejména bez spolkové kancléřky a jejího ministra financí. A co více: všechny uvedené kroky – neústupné odmítnutí solidarity, znovuzavedení neoliberálního přístupu, šíření moralizujícího vyprávění o odpovědnosti za bankovní a hospodářskou krizi, které se nezakládalo na pravdě, razantní prosazování neoliberální úsporné politiky, nahrazení politického vyjednávání nařízenými právními úpravami na základě pesimistického náhledu na člověka, nahrazení demokracie technokracií a následné podkopání demokratické legitimity a posílení protidemokratické opozice, odepření veřejné komunikace o politických alter-

nativách – to vše jsou základní charakteristiky politiky Angely Merkel a Wolfganga Schäubleho. Oni za to proto nesou výraznou odpovědnost.

Nakonec se jedná o odepření evropské solidarity, jejíž hodnotu rozpoznali teprve tehdy, když na podzim roku 2015 do Německa začalo proudit výrazně více uprchlíků než dříve. Zde se dovolávali solidarity, kterou předtím neúprosně odmítli poskytnout Itálii a Řecku. V souvislosti s dlouholetou politikou zaměřenou na krátkodobé volební zájmy a přímý a nepřímý nátlak přispěla německá spolková vláda, v neposlední řadě svým politickým stylem, výrazně k desolidarizaci a dezintegraci Evropské unie. Ztratila také autoritu, která je třeba pro konstruktivní politiku a která nemůže sázet na nátlak. Autorita, která slouží svobodě, vyžaduje spravedlnost a solidaritu.

Gesine Schwan je prezidentkou a spoluzakladatelkou berlínské Humboldt-Viadrina Governance Platform a předsedkyní Komise základních hodnot SPD. Dříve byla mimo jiné v letech 1999 až 2008 prezidentkou Evropské univerzity Viadrina ve Frankfurtu nad Odrou.
drschwan@zedat.fu-berlin.org

Pražské dialogy® Sociálně demokratické impulsy

Názory vyjádřené v této publikaci jsou názory autorů

a nemusejí nezbytně vyjadřovat stanovisko

Friedrich-Ebert-Stiftung. Komerční využití médií vydaných

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) není povoleno bez předchozího

písemného souhlasu ze strany FES.

Za vydávání publikační řady odpovídá:

Kateřina Smejkalová

E. katerina.smejkalova@fesprag.cz

Redakční rada: Jan Šícha, šéfredaktor, Jaroslav Bican,

Patrik Eichler, Jan Gruber, Šárka Homfray, Jan Auerbach,

Thomas Oellermann, Kateřina Smejkalová, Miroslav Jašurek

a Heda Čepelová.

Listopad 2016, (Online) ISSN 2336-2413,

(Print) ISSN 2336-3061

Vydavatel / Objednávky:

Friedrich-Ebert-Stiftung e. V. – zastoupení v ČR

Zborovská 27, 150 00, Praha 5 • www.fesprag.cz

T. +420 224 948 088 / E. fes@fesprag.cz

